

”Lasten osallisuus rakentuu arjen pienistä tärkeistä asioista”

Lasten osallisuuden toteutuminen lastentarhanopettajien
näkemysten mukaan

Ammattikorkeakoulututkinnon opinnäytetyö

Sosiaalialan koulutus

syksy, 2017

Mari Varmiola

Sosiaalialan koulutus
Lahdensivu

Tekijä	Mari Varmiola	Vuosi 2017
Työn nimi	”Lasten osallisuus rakentuu arjen pienistä tärkeistä asioista” Lasten osallisuuden toteutuminen lastentarhanopettajien näkemysten mukaan	
Työn ohjaaja	Terhi Kaisvuo	

TIIVISTELMÄ

Opinnäytetyön tarkoituksena oli tutkia, miten pienehkössä kunnassa sijaitsevassa päiväkodissa lasten osallisuus toteutuu lastentarhanopettajien näkemysten mukaan pedagogisessa suunnittelussa, toiminnassa, dokumentoinnissa ja arvioinnissa sekä mitä tulisi kehittää ja miten, jotta lasten osallisuus toteutuisi mahdollisimman hyvin päiväkodissa tulevaisuudessa.

Opinnäytetyön tietoperusta koostuu lasten osallisuutta ohjaavista asiakirjoista, sosiaalipedagogisesta näkökulmasta, yhteisöllisyydestä, lapsen toimijuudesta ja toimintatavoista joiden avulla voidaan mahdollistaa lasten osallisuus päiväkodissa.

Opinnäytetyö on kvalitatiivinen. Aineisto hankittiin avoimella kyselylomakkeella, joka annettiin henkilökohtaisesti tutkimuskohteena olevan päiväkodin kaikille seitsemälle lastentarhanopettajalle. Aineisto analysoitiin teemoittelemalla.

Tuloksista selvisi, että tutkimuskohteena olevassa päiväkodissa lasten osallisuus toteutuu erittäin hyvin. Päiväkodissa lapsista välitetään ja heidät kohdataan aidosti. Lapsia kunnioitetaan, heille ollaan läsnä, heitä kuunnellaan, heidän aloitteisiinsa ja mielenkiinnonkohteisiinsa tartutaan, heidän toimijuuttaan tuetaan ja he saavat mahdollisuuden kokea yhteisöllisyyttä ja vaikuttaa itseään koskeviin asioihin.

Avainsanat lasten osallisuus, pedagogiikka, lasten toimijuus, yhteisöllisyys

Sivut 62 sivua, joista liitteitä 6 sivua

Degree Programme in Social Service
Lahdensivu

Author	Mari Varmiola	Year 2017
Subject	“Children’s participation is built on small and important everyday things” from the perspective of kindergarten teachers	
Supervisors	Terhi Kaisvuo	

ABSTRACT

The aim of the bachelor’s thesis was to study, how kindergarten teachers of a daycare center in a smallish municipality consider children’s participation to be implemented in pedagogical planning, activities, documentation and assessment, and what aspects should be developed and how, in order for children’s participation to be achieved as well as possible in the daycare center in the future.

The knowledge basis of the bachelor’s thesis consists of documentation advising on children’s participation, a perspective of social pedagogy, a sense of community, a children’s agency and methods, which can be used to enable children’s participation in a daycare center.

The bachelor’s thesis is qualitative. The material was collected with an open questionnaire form, which was provided to all seven kindergarten teachers of the daycare center that is the subject of the study. The material was analyzed using thematization.

The results showed that children’s participation at the daycare center has been implemented very well. At the daycare center, the children are encountered genuinely, they are respected, listened to, their initiatives and subjects of interest are grasped, their agency is supported and they have the opportunity to experience a sense of community and influence matters that affect them.

Keywords Children’s participation, pedagogy, children’s agency, sense of community

Pages 62 pages including appendices 6 pages

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	1
2	TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHTIA.....	2
3	LASTEN OSALLISUUS.....	2
3.1	Lasten osallisuutta määrittävät asiakirjat	3
3.2	Sosiaalipedagoginen näkökulma lasten osallisuuteen.....	5
3.3	Lasten osallisuus yhteisöllisenä toimintana	6
3.4	Lasten toimijuus osana osallisuutta	7
4	OSALLISUUDEN TASOMALLIT	8
4.1	Harry Shier – osallisuuden tasomalli	8
4.2	Leena Turja – osallisuuden moniulotteellisuuden malli	10
5	LASTEN OSALLISUUS PÄIVÄKODISSA.....	12
5.1	Pienryhmätoiminta osallisuuden mahdollistajana	13
5.2	Lasten osallisuus pedagogisessa suunnittelussa.....	13
5.3	Lasten osallisuus pedagogisessa toiminnassa.....	15
5.3.1	Lasten osallisuus perustoiminnoissa	15
5.3.2	Lasten osallisuus omaehtoisessa leikissä	16
5.3.3	Lasten osallisuus ohjatussa toiminnassa	17
5.4	Lasten osallisuus pedagogisessa dokumentoinnissa	19
5.5	Lasten osallisuus pedagogisessa arvioinnissa	20
6	AIEMMAT AIHEALUEESEEN LIITTYVÄT TUTKIMUKSET	21
7	TUTKIMUSTEHTÄVÄ.....	24
8	TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	25
8.1	Laadullinen tutkimus	25
8.2	Aineiston hankinta	26
8.3	Aineiston analyysi.....	27
8.4	Luotettavuus ja eettisyys	28
9	TULOKSET	29
9.1	Lasten osallisuuden toteutuminen pedagogisessa suunnittelussa.....	29
9.2	Lasten osallisuuden toteutuminen ruokailussa	31
9.3	Lasten osallisuuden toteutuminen lepoaikalla	32
9.4	Lasten osallisuuden toteutuminen ulkoilussa.....	33
9.5	Lasten osallisuuden toteutuminen omaehtoisessa leikissä	34
9.6	Lasten osallisuuden toteutuminen ohjatussa toiminnassa	35
9.7	Lasten osallisuuden toteutuminen pedagogisessa dokumentoinnissa	37
9.8	Lasten osallisuuden toteutuminen pedagogisessa arvioinnissa	38

9.9 Kehittämiskohteet, jotta lasten osallisuus toteutuisi mahdollisimman hyvin tulevaisuudessa	39
10 JOHTOPÄÄTÖKSET	41
10.1 Toimintakulttuuriin muodostuneita tapoja mahdollistaa lasten osallisuus	42
10.2 Lasten osallisuuden toteutuminen pedagogisessa suunnittelussa.....	44
10.3 Lasten osallisuuden toteutuminen pedagogisessa toiminnassa.....	45
10.4 Lasten osallisuuden toteutuminen pedagogisessa dokumentoinnissa	47
10.5 Lasten osallisuuden toteutuminen pedagogisessa arvioinnissa	47
10.6 Kehittämiskohteet, jotta lasten osallisuus toteutuisi tulevaisuudessa mahdollisimman hyvin	48
11 POHDINTA.....	49
LÄHTEET	52

Liitteet

Liite 1	SAATEKIRJE
Liite 2	AVOIN KYSELY

1 JOHDANTO

Osallisuus on yhteiskunnallisesti ajankohtainen asia, siitä on keskusteltu paljon viime vuosien aikana. Euroopan unionin ja Suomen hallituksen yhtenä tavoitteena on osallisuuden edistäminen ja lisääminen. Ihmisillä on oikeus osallistua itseään koskeviin asioihin ja vaikuttaa ympäröivän maailman kehitykseen koko elämänkaarensa ajan. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2016.)

YK:n lapsen oikeuksien sopimus (1989, 11) ja varhaiskasvatustalaki (2015/580 § 7b) velvoittavat varhaiskasvatustalokilöstöä edistämään ja mahdollistamaan toiminnassa lasten osallisuus. YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan kaikilla lapsilla on oikeus ilmaista mielipiteitään, tulla kuulluksi ja vaikuttaa heitä itseään koskevien asioiden päätöksentekoon. Varhaiskasvatustalaki velvoittaa, että lapsilla tulee olla mahdollisuus osallistua varhaiskasvatuksen suunnitteluun, toteutukseen ja arviointiin. Varhaiskasvatustalasuunnitelman perusteissa (Opetustalalitus 2016, 24, 30) osallisuus nousee myös vahvasti esille. Siinä todetaan, että lapsilla on oikeus osallisuuteen heidän omaan elämäänsä vaikuttavissa asioissa ja päiväkodin yhteisessä toimintakulttuurissa tulee edistää osallisuutta kaikessa toiminnassa.

Englantilainen lasten osallisuuden asiantuntija Carlyne Willow painottaa, että lasten osallisuuden tulisi olla lähtökohtana kaikelle vuorovaikutukselle ja toiminnalle päiväkodissa. Hän on määritellyt, että lasten osallisuus on lasten kunnioittamista, kuuntelemista ja lasten mahdollisuuksia vaikuttaa asioihin. Tärkeää on, että lapset itse kokevat tulleen kuulluksi ja tietävät kuinka ovat vaikuttaneet asioihin. (Heinonen & Kuikka 2013, 219.)

Varhaiskasvatustalain (2015) ja varhaiskasvatustalasuunnitelman perusteiden (2016) myötä on noussut tarve kehittää lasten osallisuutta päiväkodissa ja tehdä näkyväksi, kuinka sitä toteutetaan (Opetustalalitus 2016). Osallisuudesta löytyy paljon kirjallisuutta, mutta tietoa siitä, kuinka lasten osallisuuden toteutuminen konkreettisesti mahdollistetaan päiväkodissa, on vaikeampi löytää. Tällä hetkellä varhaiskasvatuksen kentällä kaivataan pedagogista keskustelua siitä, mitä lasten osallisuus oikeasti tarkoittaa ja miten sen toteutuminen mahdollistetaan päiväkodissa.

Opinnäytetyössäni tutkin, miten lasten osallisuus toteutuu päiväkodissa lastentarhanopettajien näkemysten mukaan pedagogisessa suunnittelussa, toiminnassa, dokumentoinnissa ja arvioinnissa. Tutkin myös, mitä tulisi kehittää ja miten, jotta lasten osallisuus toteutuisi mahdollisimman hyvin päiväkodissa kahden vuoden kuluttua. Tavoitteenani on tuoda esiin osallisuutta tukevia työtapoja ja käytäntöjä.

2 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHTIA

Tutkimuksen kohteena on pienehkössä kunnassa sijaitseva päiväkoti ja samassa pihapiirissä sijaitseva etäyksikkö. Päiväkodissa ja sen etäyksikössä on yhteensä viisi lapsiryhmää, joissa on 1–5-vuotiaita lapsia. Tässä päiväkodissa on tehty tietoisesti matkaa kohti yhteisen osallisuuden toteuttamista vuodesta 2013. Kunnan varhaiskasvatuksen keskeinen pedagogisen kehittämisen painopiste vuosina 2013–2016 oli osallisuus. Kunnan laatu-käsikirjassa ja kunnan varhaiskasvatussuunnitelmassa oli vahvasti nähtävissä lapsen osallisuuden näkökulma. Vuonna 2013 päiväkodin henkilöstölle laadittiin osallisuuden pedagoginen käsikirja ja heille järjestettiin koulutusta osallisuuden pedagogiikasta.

Vuonna 2013 päiväkoti lähti mukaan Lasten ja aikuisten yhteinen osallisuus-vertaistiihimverkoston pilotointihankkeeseen, jonka tavoitteena oli rakentaa uudenlaista osaamisen jakamisen ja ammatillisen oppimisen mallia osallisuuden pedagogiikan syventämiseen. Vertaistiihimverkoston tapaamisia oli kaksi keväällä ja kaksi syksyllä. Tapaamisten välillä tiimit tekivät osallisuuteen liittyviä reflektiotehtäviä. Vertaistiihimverkoston tapaamisen antia jaettiin työyhteisössä osallisuuskahviloissa. Päiväkodin henkilöstö osallistuu edelleen vertaistiihimverkoston tapaamisiin noin kaksi kertaa vuodessa ja työyhteisössä käydään säännöllisesti keskusteluja osallisuuden pedagogiikan toteuttamisesta.

Kunnan kasvatuksen ja koulutuksen kehittämissuunnitelmassa 2017–2021 yhtenä tavoitteena on hyvinvointia ja turvallisuutta edistävä toimintakulttuuri, mikä pitää sisällään lasten ja nuorten osallisuuden vahvistamisen, kohtaavan ja kuuntelevan oppimisympäristön rakentamisen ja vuorovaikutustaitojen kehittämisen. Lasten osallisuuden edistämiseen pyritään muun muassa innovatiivisilla pedagogisilla toimintatavoilla ja arvostamalla elinikäistä oppimista ja kehittyvää ja osallistavaa johtajuutta. (Kasvun ja opin vahvan sillan rakennusaineet n.d.) Kunnan varhaiskasvatuksen painopisteet ovat osallisuus, yhteisöllisyys, tulevaisuusajattelu ja hyvinvointia edistävä elämäntapa. Opinnäytetyössä selvitän, kuinka lasten osallisuus toteutuu lastentarhanopettajien näkemysten mukaan tutkimuksen kohteena olevassa päiväkodissa.

3 LASTEN OSALLISUUS

Avaan lasten osallisuuden käsitettä sitä määrittelevien asiakirjojen kautta, koska ne muodostavat pohjan lasten osallisuuden toteutumiselle. YK:n lapsen oikeuksien sopimus, varhaiskasvatustilanne ja varhaiskasvatussuunnitelman perusteet velvoittavat henkilöstöä mahdollistamaan lasten osallisuuden toteutumisen varhaiskasvatuksessa (Järvinen & Mikkola 2015, 13).

Käsittelen lasten osallisuutta myös sosiaalipedagogisesta näkökulmasta. Hämäläisen ja Kurjen (1997, 48–49) mukaan sosiaalipedagogiikka tarkastelee ihmisen kasvua sosiaalisena ilmiönä ja pedagogisena toimintana. Pyrkimyksenä on tukea ihmisten hyvinvointia tasavertaisessa vuorovaikutuksessa heidän kanssaan, tukea heidän toimijuuttaan ja mahdollistaa osallisuuden kokemukset.

Katajan (2014, 67) mukaan osallisuudessa lasten ja henkilöstön ajatukset ovat yhtä tärkeitä ja keskeiseksi asiaksi nousee yhteisöllisyys. Raina ja Haapaniemi (2007, 34) määrittelevät, että yhteisöllisyys syntyy yhteisön jäsenten vuorovaikutuksesta ja toiminnasta ja sitä kautta syntyvästä yhteisöllisyyden tunteesta. Tarkastelen osallisuutta yhteisöllisenä toimintana, mikä tarkoittaa kaikkea yhteisöä rakentavaa ja koossa pitävää toimintaa.

Lasten osallisuuteen vaikuttaa se, millaisia toimijoita heidän ajatellaan olevan. Lasten toimijuus tarkoittaa heidän kykyään ja tahtoaan kokea asioita ja toimia aktiivisesti kohtaamisissaan tilanteissa. Toimijuudessa on tärkeää lasten tunne siitä, että asiat eivät vain tapahdu, vaan he pystyvät itse vaikuttamaan niihin. (Lipponen, Kumpulainen & Hilppö 2013, 162.) Viimeisenä tässä luvussa kuvaan, kuinka lasten toimijuus kehittyy ja kuinka sitä voidaan tukea päiväkodissa.

3.1 Lasten osallisuutta määrittävät asiakirjat

Lapsen oikeuksien sopimuksessa (1989, 7, 11) määritellyt oikeudet kuuluvat kaikille lapsille ikään ja kehitystasoon katsomatta. Sopimuksen mukaan kaikilla lapsilla on oikeus ilmaista mielipiteitään, tulla kuulluksi ja vaikuttaa heitä itseään koskevien asioiden päätöksen tekoon. Sopimuksen mukaan lapset ovat tasa-arvoisia ja heidän etunsa on aina etusijalla. Lasten oikeuksien toteutuminen on tärkeää lasten osallisuuden toteutumisessa.

Varhaiskasvatuslaissa (2015/580 § 2a, 7b) veloitetaan ottamaan selville lasten mielipiteet ja toivomukset, kun suunnitellaan, toteutetaan ja arvioidaan varhaiskasvatusta. Laissa määritellään, että varhaiskasvatuksen tavoitteena on olla lapsia kunnioittavaa, tukea heidän hyvinvointiaan ja tasa-arvoa, tukea oppimista monipuolisella pedagogisella toiminnalla ja varhaiskasvatusympäristöllä, kehittää vuorovaikutustaitoja sekä varmistaa lasten mahdollisuus osallistumiseen ja vaikuttamiseen heitä itseään koskevissa asioissa.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (Opetushallitus 2016, 19) määritellään varhaiskasvatuksen yhteinen arvopohja. Nämä arvot luovat pohjan osallisuuden toteutumiselle päiväkodissa. Yhteisiä arvoja ovat lapsuuden itseisarvo, mikä tarkoittaa lapsuuden arvostamista, lasten oikeutta tulla kuulluksi, nähdyksi ja ymmärretyksi niin yksilönä kuin osana ryhmää. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa määritelty arvo on myös ihmisenä kasvaminen. Tämä näkyy muun muassa toisiin ihmisiin ja ympäristöön suhtautumisessa. Tärkeäksi arvoksi nousee myös lasten oikeudet.

Lapsilla on oikeus kertoa mielipiteitään, tulla ymmärretyksi, kokea yhteisöllisyyttä ja kuulua ryhmään. Tärkeitä arvoja ovat myös tasa-arvo, yhdenvertaisuus, toisen kunnioitus sekä terveyttä ja hyvinvointia tukevat elämäntavat.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (Opetushallitus 2016, 24, 29, 38) todetaan, että lapsilla on oikeus osallisuuteen heidän omaan elämänsä vaikuttavissa asioissa. Päiväkodin yhteisessä toimintakulttuurissa tulee tukea lasten osallisuutta kaikessa toiminnassa. Toiminta, jossa henkilöstö on mallina lapsille ja jossa opitaan asioita yhdessä sekä arvostetaan toista edistää osallisuutta. Lapset toimivat aktiivisesti yhteisössään ja saavat itselleen merkityksellisiä kokemuksia toiminnan perustuessa heidän mielenkiinnonkohteisiinsa ja osaamiseensa. He saavat ihmetellä, oivaltaa, iloita, kysyä, kyseenalaistaa ja keksiä itse ratkaisuja.

Osallisuudessa on tärkeää henkilöstön sensitiivisyys, kohtaamistaidot, läsnäolo, tavoitteellisuus ja havainnointi. Heidän on tärkeä tuntee kaikki lapset ja huomioida heidän yksilöllinen kehitys. Yhdessä lasten huoltajien kanssa, lasten mielipiteet ja ajatukset huomioon ottaen, laaditaan lapsille omat varhaiskasvatussuunnitelmat, joissa asetetaan tavoitteet pedagogiselle toiminnalle. (Opetushallitus 2016, 10, 24.)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (Opetushallitus 2016, 20) pedagogiikka määritellään toiminnaksi, mikä on tavoitteellista ja perustuu kasvat- ja varhaiskasvatustieteelliseen tietoon. Toimintaa suunnittelee ja toteuttaa alan ammattilaiset. Toiminta on ammatillisesti johdettua ja sen tavoitteena on edistää lasten oppimista, laaja-alaista osaamista ja hyvinvointia lasten ja henkilöstön välisessä vuorovaikutuksessa ja yhteisessä toiminnassa. Pedagogisessa toiminnassa on tärkeää tiedostaa lapsuuden merkitys ja omata riittävä tietämys lasten kasvusta, kehityksestä ja oppimisesta. Rautiaisen (2016) mukaan pedagogiikka näkyy varhaiskasvatuksessa toimintakulttuurissa, oppimisympäristössä ja kaikessa toiminnassa. Erityisen tärkeänä pidetään lasten mukaan ottamista, osallisuutta. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (Opetushallitus 2016, 21, 30) määritetään, että laadukas pedagoginen toiminta sisältää kasvatuksen, opetuksen ja hoidon kokonaisuuden ja vahvistaa lasten osallisuutta ja toimijuutta.

Lapsen oikeuksien sopimus, varhaiskasvatustilaki ja varhaiskasvatussuunnitelman perusteet asettavat varhaiskasvatushenkilöstölle yhteiset arvot ja tavoitteet, joihin jokaisen tulee sitoutua, koska ne luovat pohjan osallisuuden toteutumiselle. Päiväkodissa lapsia kunnioitetaan, kuullaan ja luodaan vaikuttamisen mahdollisuuksia muun muassa suunnittelemalla, toteuttamalla ja arvioimalla toimintaa yhdessä lasten kanssa. Henkilöstö kantaa vastuun siitä, että yhteisessä toiminnassa toteutuu laadukas pedagogiikka. Työyhteisössä on tärkeää käydä pedagogista keskustelua yhteisessä dialo-

gissa, jotta kaikki lasten osallisuutta määrittävien asiakirjojen sisällöt saadaan näkymään oikeasti arjen työssä, eikä ainoastaan kauniina sanoina ja tavoitteina yhteisissä suunnitelmissa.

3.2 Sosiaalipedagoginen näkökulma lasten osallisuuteen

Sosiaalipedagogisesta näkökulmasta osallisuus tarkoittaa sitä, että ihminen on osa jotain yhteisöä ja tuntee kuuluvansa siihen ja osallistuu yhteisön toimintaan (Nivala & Rynnänen 2013, 26). Rainan ja Haapaniemen (2007, 34) mukaan yhteisöllä tarkoitetaan ryhmää, jonka jäsenillä on yhteisiä arvoja, tavoitteita ja yhteistä toimintaa. Nivala ja Rynnänen (2013, 27) painottavat, että ihmisestä tulee osa jotakin yhteisöä, kun yhteisö hyväksyy hänet ja hän haluaa olla yhteisön jäsen. Hänellä on mahdollisuus osallistua yhteisön toimintaan, demokraattiset mahdollisuudet vaikuttaa itseään koskeviin asioihin ja hän kokee, että hänen mielipiteillään ja teoillaan on merkitystä ja häntä arvostetaan.

Nivalan ja Rynnäsen (2013, 29–31) mukaan sosiaalipedagoginen osallisuuden määritelmä nostaa esiin yhteistoiminnallisuuden, vuorovaikutuksen ja osallisuuden merkityksen lasten kasvuun ja kehitykselle. Osallisuuden tärkeä määrittäjä on lasten oma tunne, se kuinka he itse kokevat oman osallisuutensa. Lasten on tärkeää saada iloa siitä, että he ovat arvokkaita juuri sellaisina kuin ovat ja kokea olonsa turvalliseksi. Lasten kasvaessa osallisuuteen, he kasvavat myös yhteiskunnan toimijoiksi yhteisessä vuorovaikutuksessa. He kiinnostuvat ympäröivästä maailmasta ja osaavat arvioida ja kyseenalaistaa asioita.

Lapsia ei voi osallistaa päiväkodin toimintaan, vaan heidän osallisuuden toteutumiseksi luodaan mahdollisuuksia. Lapsen aloittaessa päiväkodissa ryhmä ottaa lapsen jäsenekseen ja lapsi liittyy ryhmään. Ryhmään liittymistä voidaan tukea esimerkiksi turvallisella ja hyväksyvällä ilmapiirillä ja ryhmäytymistä tukevalla toiminnalla. Lapsi saa alusta asti olla mukana toiminnan suunnittelussa ja vaikuttaa toimintaan. Lapsen kanssa keskustellaan toiminnan ja vaikuttamisen merkityksestä itselle ja ryhmälle ja näin lapsi oppii kantamaan siitä vastuuta oman kehityksensä ja ikätasonsa mukaan.

Jotta lapset voisivat kokea osallisuutta, on tärkeää, että he ryhmään kuulumisen ja sen toimintaan osallistumisen lisäksi tuntevat kuuluvansa ryhmään. Tätä tukee tasa-arvoisuus, dialogisuus ja toiminnan vapaaehtoisuus. Kun lapset kokevat itsensä toimijoiksi ja osalliseksi omassa yhteisössään, he oppivat ja motivoituvat olemaan myös vanhempana osallisia omassa yhteisössään ja tietävät olevansa tasa-arvoisia toimijoita muiden kanssa.

3.3 Lasten osallisuus yhteisöllisenä toimintana

Kataja (2014, 67) määrittelee, että osallisuus on jatkuvaa yhdessä toimimista vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Lasten osallisuus edellyttää myös aikuisten osallisuutta. Äärimmäisessä lapsilähtöisyydessä lapsi nostetaan keskiöön ja hän saa päättää asioista, aikuiskeskeisyydessä aikuinen. Osallisuudessa lapsen ja aikuisen ajatukset ovat yhtä tärkeitä ja keskeiseksi asiaksi nousee yhteisöllisyys.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (Opetushallitus 2016, 29) nostetaan esiin yhteisön merkitys ja yhteisönä toimiminen päiväkodissa. Yhteisöllisessä toiminnassa lapset ja henkilöstö oppivat yhdessä ja toisiltaan. Yhteisöllisessä toiminnassa tuetaan vastuulliseen toimintaan, hyvään vuorovaikutukseen, tunteiden ilmaisemiseen, mielipiteiden ja ajatusten kertomiseen, avun pyytämiseen sekä rohkaistaan pitkäjänteisyyteen ja yrittämiseen. Leinisen, Vennisen ja Ojalan (2011, 94–95) mukaan, kun tietoisesti tuetaan yhteisöllistä toimintaa lapset kokevat olonsa turvalliseksi, osaavat toimia yhdessä ja jokaisen persoonaa ja tapaa toimia kunnioitetaan. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (Opetushallitus 2016, 29) mukaan tällainen yhteisöllinen toiminta vahvistaa lasten osallisuuden kokemuksia.

Haapamäki, Kaipio, Keskinen, Uusitalo ja Kuoksa (2000, 15) toteavat, että yhteisöllinen toiminta ei ole aina lapsen näkökulmasta hänelle mieluista, mutta on merkityksellistä koko yhteisön kannalta. Turjan (2010, 30–31) mukaan lapsille on tärkeää kokemus, että he pystyvät vaikuttamaan asioihin. Osallisuudessa kuunnellaan kaikkien ryhmään kuuluvien lasten mielipiteitä. Kaikki näkökulmat otetaan huomioon ja yhdessä keskustelemalla neuvotellaan asioihin ratkaisuja. Lapsia ohjataan käyttämään demokraattisia toimintatapoja kuten arpomista, äänestystä ja neuvottelua. Pienten lasten kohdalla osallisuus voi alkaa osallistumisesta toimintaan. Lapset tulevat kuulluksi ja he harjoittelevat tekemään valintoja erilaisten vaihtoehtojen pohjalta. Osallistumiseen tulee tällöin sisältyä vuorovaikutusta, minkä kautta lapset kokevat, että he ovat merkityksellisiä yhteisössä.

Yhteisöllisyydessä on tärkeää tunneside yhteisön jäsenten välillä. Lapset tuntevat turvallisuutta ja osallisuutta kuuluessaan yhteisöön. Yhteisöllisessä toiminnassa lapsia kunnioitetaan, he tulevat kuulluksi, he kokevat pystyvänsä vaikuttamaan toimintaan ja heillä on mahdollisuus osallistua siihen. Yhteisöllisyyden tunne syntyy yhdessäolon ja yhteisen toiminnan kautta. Yhteisöllinen toiminta tukee jokaisen lapsen kasvua ja kehitystä, siinä opetellaan asioita yhdessä, opitaan toisilta sekä autetaan toisia. Tärkeää on jokapäiväiset kohtaamiset ja yhteisön jäsenten välinen vuorovaikutus.

3.4 Lasten toimijuus osana osallisuutta

Käsitys lapsista toimijoina on muuttunut viime vuosikymmenien aikana. Ennen lapsuutta pidettiin valmistautumisena aikuisuuteen. Nykyään korostetaan lasten tasa-arvoisuutta, osaamista, oikeutta ilmaista mielipiteitään ja oikeutta vaikuttaa päätöksentekoon. Lapset nähdään aktiivisina toimijoina, jotka voivat vaikuttaa omaan elämäänsä. (Lehtinen 2000, 7; Lap- sen osallisuus 2014, 3.)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (Opetushallitus 2016, 20) mukaan lasten näkeminen aktiivisina toimijoina vaikuttaa myös meidän oppimiskäsitykseen. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet pohjautuvat oppimiskäsitykseen, jonka mukaan lapset ovat luonnostaan uteliaita ja halukkaita oppimaan uutta. He oppivat toimimalla, havainnoimalla, tarkkaillemalla ja olemalla vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Lipponen, Kumpulainen ja Hilppö (2013, 162) korostavat, että sillä millaisia toimijoita lasten ajatellaan olevan, on suuri merkitys lasten osallisuuden toteutumisessa.

Daniel Stern (1985) on kuvannut teoriassaan, kuinka lapset rakentavat tuntoa toimijuudestaan. Toimijuuden tunteen kehittämisessä tärkeitä asioita ovat tunto itsestä, sosiaalisuus ja vuorovaikutustaidot. Lapsille kehittyy tunto itsestä vuorovaikutussuhteissa. He oppivat tunnistamaan itsensä ja kokemaan ympäröivän maailman. Lapsilla on jo syntymästä lähtien aistimuksia minästänsä. 2–6-kuukauden ikäisinä lapset tulevat tietoiseksi itsestään ja muista. He oppivat ymmärtämään, että he saavat itse asioita aikaan. Tämän jälkeen heillä on mahdollisuus kokea toisen kanssa olemista. Lapset kokevat maailman vielä ei-kielellisesti. He tulkitsevat eleitä, ilmeitä, kehonviestejä ja ilmaisevat itseään eleillä, asennoilla ja ääntelyillä. (Kronvist & Pulkkinen 2007, 107, 110–112.)

Kronvist ja Pulkkinen (2007, 110–113) toteavat, että noin yhden vuoden iässä lapset alkavat ilmaista kokemuksiaan toiselle. Koska lapsilla ei ole vielä kieltä, jolla he ilmaisisivat itseään, he ilmaisevat itseään jakamalla huomion kohteitaan, aikomuksiaan ja tunnetilojaan. Lapsille tässä vaiheessa toimijoina on tärkeää ympäristön tutkiminen ja kiintymys toiseen ihmiseen. Puolitoistavuotiaana lasten kieli kehittyy ja heillä on mahdollisuus tuntea osallisuutta ja toimijuutta uudella tavalla. Kielen avulla lapset oppivat ja nimeävät asioita. He oppivat muistamaan asioita sanallisesti, pohtimaan niitä mielessään ja kertomaan niistä muille. Lapset pystyvät kielen avulla neuvottelemaan ja jakamaan asioita.

Kolmen vuoden iässä Kronvistin ja Pulkkinen (2007, 114) mukaan lapset osaavat jäsenellä ja yhdistää asioita. He kykenevät kertomaan tarinoita ja kertovat mielellään muille elämästään. Kertomusten avulla he jäsentävät ja tekevät koettuja asioita ymmärrettäviksi. Neljän vanhana lapset muistavat elämän vaiheiden eri tapahtumia ja osaavat liittää ne oikeaan aikaan ja paikkaan. Tällä tavalla lapsille kehittyy tunto itsestä, joka rakentaa omaa maailmaa. Lapset oppivat refleктоimaan omia tunteitaan ja ajatuksiaan.

He kokevat olevansa toimijoita, jotka kokevat, tuntevat, suunnittelevat ja toimivat sekä ymmärtävät ja tulkitsevat tapahtumia.

Kumpulainen, Krokfors, Lipponen, Tissari, Hilppö ja Rajala (2010, 27–32) painottavat, että lapset tulee nähdä aktiivisina toimijoina, jotta toimijuus kehittyy. Tämä ilmenee siinä, kuinka lapsista puhutaan ja kuinka heille puhutaan. Lapsia kuunnellaan aidosti, heidän aloitteisiinsa vastataan ja pohditaan asioita yhdessä. Heille tulee luoda mahdollisuuksia tehdä aloitteita, kyseenalaistaa asioita, tehdä näkyväksi omaa osaamistaan, osallistua päätöksentekoon ja vaikuttaa asioihin sekä nähdä niiden vaikutus itseen ja muihin. Lasten toimijuuden vahvistumista voidaan tukea rakentamalla monipuolinen oppimisympäristö, mikä houkuttaa, mahdollistaa, tukee ja kannustaa heitä toimimaan.

Päiväkodissa lapset kohdataan aidosti ja heitä kuullaan. Toimijuuden tukemisessa on tärkeää, että lasten ajatukset ja aloitteet vaikuttavat yhteiseen toimintaan ja lapset ovat tietoisia siitä. Lasten ollessa aktiivisia toimijoita he oppivat uusia asioita. Se auttaa myös heitä ymmärtämään itseään, tunnistamaan tunteitaan ja ajatuksiaan sekä tiedostamaan, että heidän toiminnallaan on vaikutusta heihin itseensä, mutta myös koko yhteisöön. Lapset kokevat itsensä taitaviksi, he osaavat toimia ja pystyvät vaikuttamaan asioihin.

4 OSALLISUUDEN TASOMALLIT

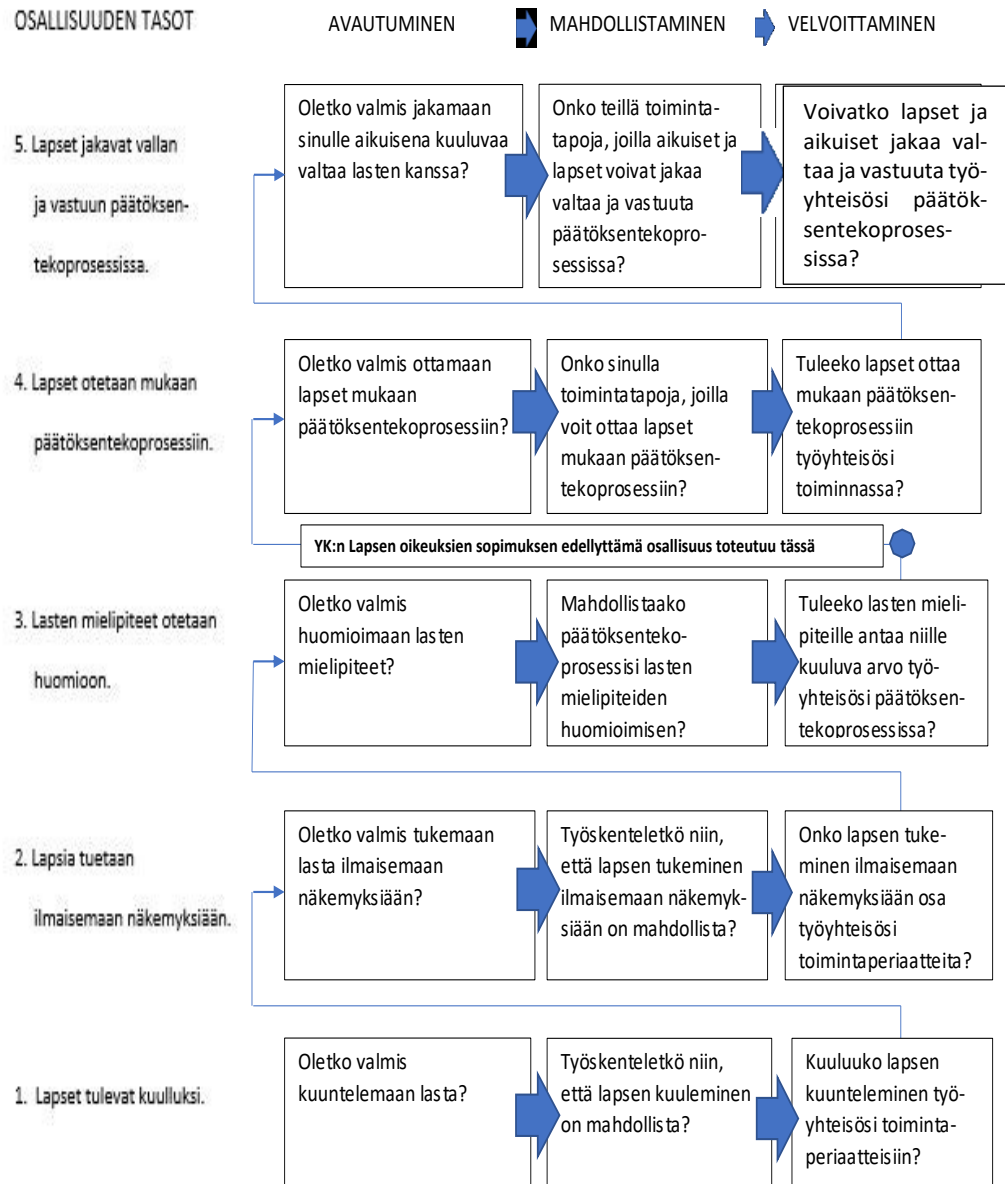
Osallisuuden määrittelyyn ja arviointiin on erilaisia tasomalleja. Harry Shierin osallisuuden tasomallissa korostetaan varhaiskasvatushenkilöstön asennetta ja heidän ja lasten välistä vuorovaikutusta kaiken lähtökohtana. Tämän mallin avulla voidaan arvioida, millä tasolla lasten osallisuus mahdollistuu tällä hetkellä ja mitä tulisi kehittää, jotta päästäisiin seuraavalle tasolle. (Leinonen 2014, 21.)

Leena Turja (2011, 49) on kehittänyt mallin lasten osallisuuden moniulotteellisuudesta. Malli muodostuu neljästä ulottuvuudesta, joita ovat lasten valtaistuminen, se kuinka laajaa ihmismäärää vaikuttaminen koskee, osallisuuden vaikutusaika sekä se, kuinka lapset kokevat osallisuutensa.

4.1 Harry Shier – osallisuuden tasomalli

Shierin (2001, 110–111) osallisuuden tasomalli (kuvio 1) perustuu viiteen osallisuuden tasoon. Jokainen taso voidaan jakaa kolmeen vaiheeseen, jotka kertovat henkilöstön sitoutumisesta. Nämä vaiheet ovat henkilöstön avautuminen, mahdollistaminen ja velvoittaminen. Avautuminen asialle tarkoittaa henkilöstön halua sitoutua asiaan. Mahdollistaminen tarkoittaa henkilöstöllä olevia keinoja, jolla tämä halu sitoutua saadaan näkymään

käytännön toiminnassa. Velvoittaminen tarkoittaa, että tämä käytännön toiminta on muuttunut koko työyhteisön yhteiseksi toimintatavaksi.

Kuvio 1. Shierin osallisuuden tasomalli (Shier 2001, 111; kuvatekstien käännös Leinonen 2010, 18).

Shier (2001, 110–111) toteaa, että ensimmäisellä tasolla lapsia kuunnellaan. Lapset näyttävät ja kertovat henkilöstölle itselleen tärkeitä asioita. Lapsia pysähdytään kuuntelemaan, kun he haluavat jutella. Toisella tasolla lapsia kannustetaan ilmaisemaan ajatuksiaan ja näkökulmiaan. Lasten mielipiteenilmaisu mahdollistetaan ja hankitaan tietoa lapsista monin eri tavoin.

Lapsen oikeuksien sopimuksen määrittelemä taso lasten osallisuuden toteutumisesta täyttyy Shierin (2001, 110–115) mukaan tasolla kolme. Tällä

tasolla lapsia kuunnellaan, heitä tuetaan ilmaisemaan ajatuksiaan ja ne otetaan huomioon päätöksen teossa. Lapsia tuetaan toimimaan ideoidensa pohjalta ja henkilöstö suunnittelee toimintaa ottaen huomioon lasten mielenkiinnonkohteet. Neljännellä tasolla lapset osallistuvat henkilöstön kanssa yhdessä toiminnan suunnitteluun ja toteuttavat sitä myös itse ja ovat näin suoraan mukana päätöksentekoprosessissa. Henkilöstö muuttaa toimintaa lasten kiinnostuksen ja ehdotusten mukaan, mutta tekee vielä lopulliset päätökset ja kantaa vastuun päätöksistä. Viidennellä tasolla valta ja vastuu jaetaan lasten ja henkilöstön kesken. Lapset saavat päätäntävaltaa ja vastuuta päätöksistä oman ikänsä ja kehityksensä mukaisesti.

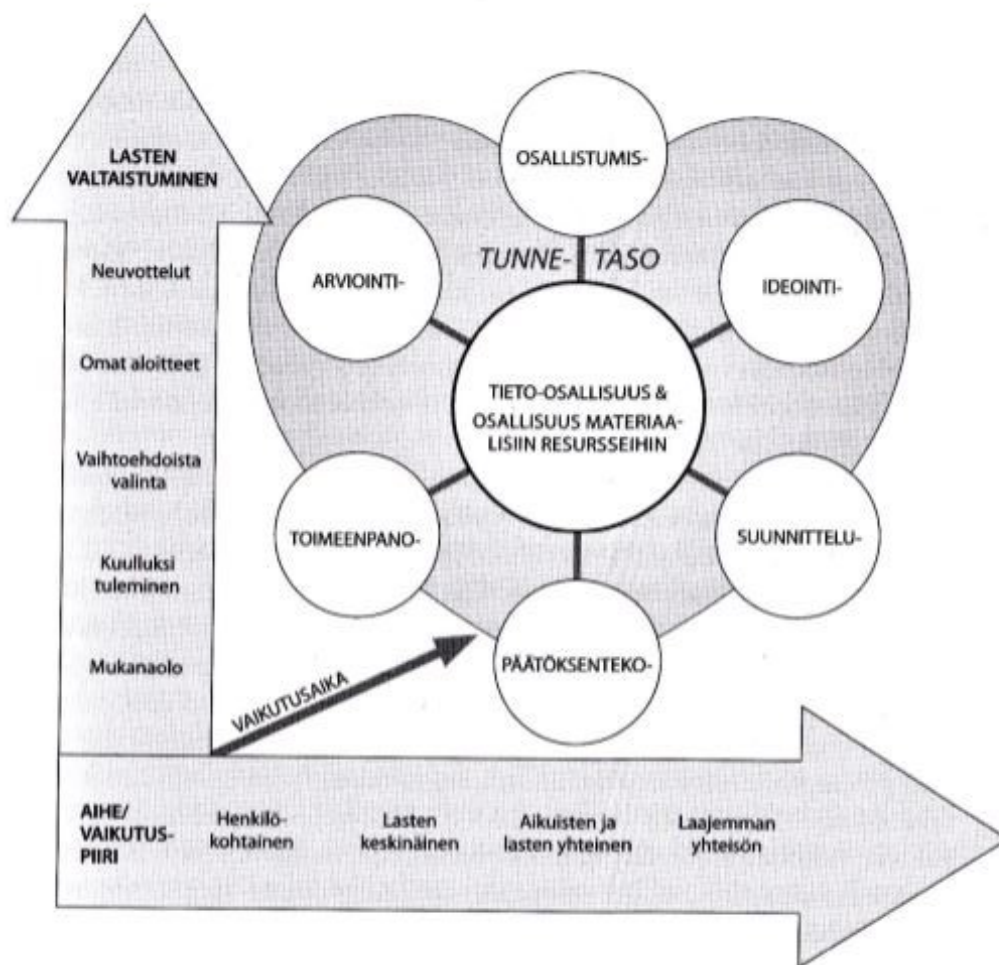
Leinonen (2014, 25) toteaa, että tasot neljä ja viisi yhdistyvät varhaiskasvatuksessa. Pienten lasten kanssa lopullisen vastuun turvallisuudesta ja pedagogisesta toiminnasta tulee olla henkilöstöllä. Hänen mielestään osallisuuden perusajatus on se, kuinka tätä valtaa käytetään: keskustellaanko lasten kanssa vuorovaikutteisesti päätöksiä avoimesti perustellen vai pide-täänkö kaikki valta henkilöstöllä.

Shier painottaa, että tasoja tulisi käyttää apuna lasten osallisuuden tukemisessa. Erilaiset vuorovaikutustilanteet lasten kanssa voivat sisältää useita tasoja. Havainnoinnin kautta tasoilla voidaan liikkua edestakaisin lasten kehitystason mukaan. Henkilöstön tulee käyttää ammattitaitoaan, jotta he pystyvät turvaamaan onnistuneen osallisuuden kokemisen eri tilanteissa. (Venninen, Leinonen & Ojala 2010, 12.)

Shierin osallisuuden tasomallin avulla voidaan varhaiskasvatuksessa keskustella siitä, miten lasten osallisuus päiväkodissa toteutuu. Tasomalli helpottaa yhteisen ymmärryksen löytymistä siitä, mistä asioista lasten osallisuus rakentuu, mitkä asiat siihen vaikuttavat ja missä kohdalla osallisuuden portaita ollaan kulkemassa. Tasomalli voi toimia tavoitteiden asettamisen ja niiden saavuttamisen arvioinnin välineenä.

4.2 Leena Turja – osallisuuden moniulotteellisuuden malli

Turjan (2011, 48–51) osallisuuden moniulotteellisuuden malli (kuvio 2) tuo esiin näkökulmia, joiden avulla voidaan tarkastella lasten osallisuutta varhaiskasvatuksessa. Malli jakaa lasten osallisuuden neljään ulottuvuuteen lasten valtaistumiseen, osallisuuden aiheeseen ja vaikutuspiiriin, ajalliseen ulottuvuuteen sekä osallisuuden tunteeseen.

Kuva 1. Kuvio 2. Lasten osallisuuden moniulotteisuus (Turja 2011, 49).

Turjan (2011, 49–50) osallisuuden moniulotteellisuuden mallin ensimmäisessä ulottuvuudessa tarkastellaan lasten osallisuutta valtaistumisen kautta. Tämä tarkoittaa henkilöstön ja lasten välistä valtasuhdetta. Tähän vaikuttaa se, kuinka paljon lapset saavat tietoa toiminnasta ja siihen liittyvistä reunaehdoista ja resursseista. Mitä enemmän lapset saavat tietoa ja pystyvät osallistumaan toiminnan suunnitteluun ja olemaan mukana päättämässä asioista, sitä enemmän he voivat tuntea osallisuutta. Turjan mallin mukaan lasten valtaistuminen alkaa mukanaolosta, kuulluksi tulemisesta ja vaihtoehtoista valitsemisesta. Lapset oppivat tätä kautta vaikuttamaan asioihin, neuvottelemaan ja toimimaan yhdessä.

Turjan (2011, 50) mallissa toisen ulottuvuuden muodostavat osallisuuden aihe ja vaikutuspiiri. Tämä tarkoittaa sitä mihin toimintaan lapset osallistuvat ja vaikuttavat sekä keitä kaikkia se koskee. Lasten on kaikista helpointa päästä vaikuttamaan itseään koskeviin asioihin esimerkiksi syömiseen. Lasten keskinäisiin asioihin he pystyvät vaikuttamaan omaehtoisen leikin aikana. Jos lapset ovat mukana toiminnan suunnittelussa, he vaikuttavat

koko ryhmän yhteiseen tekemiseen. Lapset voidaan ottaa mukaan suunnittelemaan uuden päiväkodin pihaa tai oman päiväkodin juhlia. Tällöin heidän toiminnan vaikutukset koskevat laajempaa yhteisöä.

Kolmannen ulottuvuuden Turjan (2011, 50) mallissa muodostaa ajallinen ulottuvuus. Lapset voivat vaikuttaa asiaan, jonka vaikutus on kertaluonteista esimerkiksi lapset voivat vaikuttaa mitä tällä hetkellä tehdään. Lapset voivat vaikuttaa myös asioihin, joilla on pitkäkestoisempia vaikutuksia kuten sääntöjen laatiminen, materiaalihankinnat tai oppimisympäristön rakentaminen. Projektityöskentely tukee lasten pitkäkestoista vaikuttamista.

Neljännessä ulottuvuudessa Turja (2011, 51) nostaa merkitykselliseksi asiaksi lasten tunteen osallisuudesta. Lasten tulisi voida osallistua ideointiin, suunnitteluun, toimintaan ja arviointiin. Lasten kokoukset ovat yksi toimintatapa mahdollistaa lasten osallisuus toimintaprosessin eri vaiheissa. Lapsilla herää kokemus osallisuudesta, kun he saavat kokemuksia toiminnasta ja ovat dialogisessa vuorovaikutuksessa muiden lasten ja henkilöstön kanssa. Jos lapsen kyky ajatella tai kommunikoida on jostakin syystä rajoittunut, tulee hänen osallisuuttaan tukea esimerkiksi kuvien avulla, dokumentoinnilla ja hänelle sopivilla kommunikaatiotavoilla. Tärkeää on, että lapsi on tietoinen, kuinka hänen ajatuksensa ja toimintansa vaikuttavat päiväkodin toimintaan ja mitä vaikutuksia sillä on koko yhteisölle.

Turjan osallisuuden moniulotteellisuuden mallia voidaan käyttää apuna, kun mietitään, kuinka lasten osallisuus päiväkodissa toteutuu. Malli ohjaa pohtimaan sitä, mistä asioista lasten osallisuus rakentuu ja millaisia tasoja siihen liittyy. Henkilöstön rooli osallisuuden mahdollistajana nousee tärkeäksi asiaksi. Turjan mallissa korostuu myös sosiaalipedagoginen näkökulma, jossa lasten tunne omasta osallisuudestaan on tärkeää. Mallin avulla voidaan arvioida ja sen myötä kehittää toimintatapoja ja menetelmiä, jotka tukevat lasten osallisuuden toteutumista ja mahdollistavat, että lapset tuntevat itsensä osallisiksi.

5 LASTEN OSALLISUUS PÄIVÄKODISSA

Kataja (2014, 56–79) toteaa, että lasten osallisuuden toteutumisen tavoitteena on lasten kuulluksi tuleminen, toisten kunnioittamisen ja kuuntelemisen opetteleminen, itsetunnon tukeminen, ajattelutaitojen harjaantuminen, lasten yhdenvertaisuuden vahvistuminen, aktiivisuuden tukeminen, vastuun kantamisen opettelu ja tekojen seurauksien ymmärtäminen. Lasten osallisuus tukee lasten sitoutumista ja motivaatiota, mikä edesauttaa oppimista.

Leinosen, Vennisen ja Ojalan (2011, 85, 88, 89) mukaan lasten osallisuuden toteutuminen päiväkodissa edellyttää henkilöstön sitoutumista ja pysähtymistä vuorovaikutukseen lasten kanssa. Henkilöstön tehtävänä on mahdollistaa lasten osallisuus. Pienryhmätoiminta luo arkeen paremmat mahdollisuudet lasten osallisuuden toteutumiselle tukemalla osallisuutta edistäviä tekijöitä kuten lasten kuulluksi tulemistä, yksilöllistä huomioimista ja kiireettömyyttä.

Tässä luvussa avaan, miten lasten osallisuus mahdollistuu päiväkodissa pedagogisessa suunnittelussa, toiminnassa, dokumentoinnissa ja arvioinnissa. Pedagogisen toiminnan rajaan perustoimintoihin, omaehtoiseen leikkiin ja ohjattuun toimintaan. Perustoiminnot rajaan vielä ruokailuun, lepoon ja ulkoiluun.

5.1 Pienryhmätoiminta osallisuuden mahdollistajana

Pienryhmätoiminnan avulla mahdollistetaan päiväkodissa lasten aito kohtaaminen ja vuorovaikutuksen syveneminen. Järvisen ja Mikkolan (2015, 39) mukaan kiinteät pienryhmät ja ”oma” aikuinen luovat lapsille turvallisuuden tunnetta ja ennakoitavuutta. Tällöin lasten on helpompaa tuoda esiin omia mielipiteitään ja osallistua toiminnan suunnitteluun. Fonsen (2016, 192) on kokenut, että kiinteät pienryhmät eivät tue lasten osallisuutta, vaan perustuvat aikuisjohtoisuudelle ja ovat usein aikataulutettuja.

Greven (2009) mukaan pienryhmätoiminta voi rajoittaa lasten osallisuutta, jos ei ole tarkkaan mietitty, kuinka pienryhmät syntyvät ja miksi toimitaan pienryhmissä. Pienryhmien kokoonpanossa on kuunneltava ja otettava huomioon lasten mielipiteet. Lasten on tärkeää tuntea omassa pienryhmässään turvallisuutta ja hyväksyntää. Silloin kun pienryhmätoiminta on jatkuvaa ja pedagogisesti suunniteltua, se vahvistaa lasten osallisuuden tunnetta ja yhteisöllisyyttä. (Leinonen 2014, 29.) Pienessä ryhmässä lapset kokevat tulevansa kuulluksi ja heitä ymmärretään. Heidän on helpompaa tehdä aloitteita, kertoa ideoistaan, tehdä valintoja ja osallistua päätöksentekoon. (Järvinen & Mikkola 2015, 17, 39.) Jotta pienryhmätoiminta toteutuu ja sen avulla tuetaan lasten osallisuuden toteutumista, koko työyhteisön tulee sitoutua siihen. Pienryhmätoiminta tulee mahdollistaa huomioimalla se muun muassa työvuorosuunnittelussa ja palaverien sopimisessa.

5.2 Lasten osallisuus pedagogisessa suunnittelussa

Päiväkodin toiminnan pedagogisen suunnittelun runkona on valtakunnalliset varhaiskasvatussuunnitelman perusteet ja sen pohjalta tehty kuntatason varhaiskasvatussuunnitelma. Näiden asiakirjojen ohjaamina tehdään jokaiselle lapselle oma varhaiskasvatussuunnitelma yhdessä lasten huoltajien kanssa, lasten ajatukset ja mielipiteet huomioon ottaen. Lasten henkilökohtaisten suunnitelmien pohjalta tehdään koko ryhmälle yhteinen varhaiskasvatussuunnitelma. (Heikka, Hujala & Turja 2009, 33.)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (Opetushallitus 2016, 36–37) määritellään, että pedagogisen toiminnan suunnittelu koostuu henkilöstön suunnittelusta, lasten ja henkilöstön yhdessä ideoimista suunnitelmista ja lasten omaehtoisista suunnitelmista. Toiminnan suunnittelun lähtökohtana on lasten mielenkiinnonkohteet ja heille merkitykselliset asiat. Suunnittelussa huomioidaan kaikki oppimisen alueet, laaja-alaisen osaamisen tavoitteet, monipuoliset työtavat, dokumentointi ja arviointi.

Kataja (2014, 59, 67, 74) toteaa, että lasten osallisuutta tukee kokonaisvaltainen suunnittelu. Ei suunnitella yksittäisiä aikoja ja paikkoja sidottuja toimintatuokioita, vaan suunnitellaan toimintaa kokonaisvaltaisesti kaikki oppimisen alueet huomioon ottaen. Silloin suunnitellaan vuorovaikutusta ja monipuolista oppimisympäristöä, mikä houkuttelee, herättää mielenkiintoa ja kokeilunhalua, kannustaa monipuoliseen toimintaan ja itsensä ilmaisuun sekä suunnitellaan lasten varhaiskasvatussuunnitelmien pohjalta rakennettua koko ryhmän yhteistä varhaiskasvatussuunnitelmaa. Kokonaisvaltainen suunnitelma huomioidaan jokapäiväisissä tilanteissa, sisältöjen noustessa lapsilta. Lasten on helpompi sitoutua toimintaan, jonka suunnitteluun he ovat itse voineet osallistua. Tämä tekee toiminnasta lapsille mielekästä, helpottaa asioiden oppimista ja kehittää vuorovaikutustaitoja.

Konkreettisen toiminnan suunnittelu siten, että lasten osallisuus toteutuu, vaatii Roosin (2016, 147) mukaan toimintakulttuurin, mikä ei painota henkilöstön etukäteissuunnittelua. Toiminnan sisältöä suunnitellaan ja valmistellaan yhdessä lasten kanssa. Tämä vaatii joustavan päiväjärjestyksen, jotta henkilöstöllä on aikaa pysähtyä kuuntelemaan lapsia, havainnoida toimintaa ja huomata lasten aloitteet ja tarttua niihin. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (Opetushallitus 2016, 38) veloitetaan henkilöstöä muuttamaan omia ajatuksiaan toiminnasta lasten aloitteiden ja mielenkiinnonkohteiden mukaan. Tämä vaatii henkilöstöltä vahvaa ammattitaitoa ja herkkyyttä huomata tilanteiden pedagogisia mahdollisuuksia.

Päiväkodissa henkilöstö suunnittelee vuorovaikutusta, henkilöstön toimintaa, ryhmän varhaiskasvatussuunnitelmaa ja oppimisympäristöä, huomioiden jokaisen lapsen yksilönä ja osana ryhmää. Oppimisympäristöä suunnitellaan ja toteutetaan myös lasten kanssa yhdessä. Toiminnan sisältö suunnitellaan yhdessä lasten kanssa. Toiminnan sisältöjä suunnitellaan lasten kanssa etukäteen tai tartutaan lasten aloitteisiin heti ja suunnitellaan lasten kanssa toiminnan sisältöä toiminnan edetessä. Lapset voivat suunnitella toimintaa myös keskenään esimerkiksi mitä, missä ja kenen kanssa leikkivät. Aikuinen vastaa siitä, että suunnitelmissa huomioidaan varhaiskasvatussuunnitelmien sisällöt ja suunnitelmat mahdollistavat laadukkaan pedagogiikan toteutumisen.

5.3 Lasten osallisuus pedagogisessa toiminnassa

Lasten osallisuuden toteutuminen päiväkodissa lähtee henkilöstön asenteesta ja osallisuuden merkityksen ymmärtämisestä. Tärkeää on, miten toimitaan vuorovaikutustilanteissa. (Hujala & Turja 2011, 53.) Kati Pupita-Mattila (2011, 18, 28) painottaa kohtaamisen taitoa. Kun lapset kuullaan ja nähdään aidosti, aito kohtaaminen mahdollistuu. Kohtaaminen vaatii nöyryyttä, toisen arvostamista, luottamusta ja huolenpitoa. Kohtaamisessa on tärkeää, että lapset kokevat, että henkilöstöä kiinnostaa heidän asiansa. Kohtaamisessa jo pelkän katseen tulisi rohkaista lapsia kertomaan ajatuksiaan ja toiveitaan.

5.3.1 Lasten osallisuus perustoiminnoissa

Päivän perustoiminnot mahdollistavat lasten osallisuuden. Perustoiminnoita päiväkodissa ovat ruokailu, ulkoilu, lepo, uni, wc-toiminnot, pukeminen ja riisuminen. (Helenius & Korhonen 2008, 79.) Kuvaan tässä lasten osallisuutta tutkimukseni kannalta merkityksellisissä perustoiminnoissa päiväkodissa. Nämä perustoiminnot ovat ruokailu, lepo ja ulkoilu.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (Opetushallitus 2016, 46–47) nostaa esiin ruokailutilanteiden tärkeän aseman päiväkodissa. Ruokailu on osa lasten perushoitoa, kasvatusta ja opetusta. Henkilöstö ja lapset opettelevat yhdessä terveellisiä ruokatottumuksia, pöytätapoja ja yhdessä syömissen kulttuuria. Kettukankaan ja Härkösen (2014, 109) mukaan lasten osallisuutta tukee mahdollisuus osallistua ruuan valmistamiseen. Tämä on monessa paikassa kuitenkin mahdotonta, koska ruoka valmistetaan ruokapalvelussa kaukana päiväkodista. Kataja (2014, 66) kirjoittaa, että yksi lasten osallisuutta tukeva toimintatapa on, että henkilöstö laatii lasten kanssa yhdessä säännöt ruokailuun. Lasten on helpompi sitoutua sääntöihin ja oppia reflektoimaan toimintaansa ja säätämään sitä, kun he saavat olla henkilöstön kanssa yhdessä miettimässä minkälainen toiminta on sääntöjen vastaista ja mitä tällaisesta toiminnasta seuraa.

Kataja (2014, 64–66) painottaa, että ruokailutilanteita on tärkeää suunnitella, jotta lasten osallisuus toteutuisi. Lasten osallisuutta ruokailutilanteissa tukee, kun he voivat itse vaikuttaa siihen kenen vieressä istuvat ja missä pöydässä. He voivat vaikuttaa, kuinka paljon he haluavat ruokaa ja kuinka se asetetaan lautaselle. Lapset saavat itse tuntea, koska he ovat kyläisiä eivätkä jaksakaan enää syödä, ketään ei pakoteta syömään. Lapsilla on mahdollisuus ottaa itse oma ruokansa, voidella voileipänsä ja kaataa maito lasiin. Kettukangas ja Härkönen (2014, 109–110) korostavat, että mitä pienempiä lapset ovat, sitä enemmän he tarvitsevat henkilöstön tukea ja yhdessä tekemistä. Henkilöstö pystyy auttamaan lapsia, kun he asettuvat lasten kanssa yhdessä syömään. Näin he huomaavat lasten ilmeet, eleet ja puheen ja pystyvät vastaamaan niin pienempien kuin isompienkin lasten aloitteisiin. Yhteiset ruokapöytäkeskustelut ovat tärkeitä kohtaamistilanteita ja luovat miellyttävää ilmapiiriä.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa määritetään, että lasten hyvinvoinnin edistämiseen kuuluu mahdollisuus lepoon (Opetushallitus 2016, 31). Jokaisella lapsella on yksilöllinen unentarve, mutta pieni levähdys hetki päivässä on hyväksi kaikille lapsille. Lepohetket voidaan suunnitella lasten kanssa yhdessä mukaviksi hetkiksi niin, että päivälevon tavoite saavutetaan. Yhdessä voidaan jutella, rauhoittua, hieroa toisia nystyräpaloilla ja silitellä. Lasten kanssa voidaan yhdessä valita kuunneltava satu tai musiikki. (Kettukangas & Härkönen 2014, 110.) Tärkeää on jokaisen yksilöllinen huomioiminen ja se, että jokainen voi vaikuttaa yhteiseen lepo- hetkeen. Lapset saavat vaikuttaa esimerkiksi siihen minkälaisilla vaatteilla he menevät lepäämään, kuinka päin he lepäävät sängyssä ja millaisen unika- verin ottavat mukaan.

Kettukangas ja Härkönen (2014, 107–108) nostavat esiin ulkoilun merki- tyksen päiväkodissa. Lapsia kannustetaan ulkoiluun ja ulkona liikkumiseen, koska ulkoilu vaikuttaa positiivisesti lasten oppimiseen, aktiivisuuteen ja keskittymiseen. Henkilöstö voi omalla toiminnallaan aktivoida tai passi- voida lapsia. Jos henkilöstö seisoskelee pihalla, helposti myös lapset liikku- vat vähän. Jos he ovat pulkkamäessä tai pelaamassa jalkapalloa, lapset in- nostuvat myös liikkumaan. Kataja (2014, 61) toteaa, että ulkona voi ha- vainnoida lapsia ja tarttua lasten mielenkiinnonkohteisiin ja aloitteisiin ja toteuttaa lasten kanssa esimerkiksi liikuntahetken ilman etukäteissuunnit- telua.

Lasten osallisuutta voidaan ulkoilussa vahvistaa Kettukankaan ja Härkösen (2014, 108) mukaan lasten vaikuttamismahdollisuuksia lisäämällä. Lapset voivat päättää ulkoillaanko päiväkodin pihassa vai esimerkiksi puistossa tai metsässä. Kataja (2014, 65) painottaa, että ulos mennään päivittäin, mutta lapset voivat vaikuttaa ulkoilun ajankohtaan. Ulos meneminen on mahdol- lisuus kohtaamiselle, keskusteluille tai vaikka laulamiselle tai runoilemi- selle. Sen ei tulisi olla nopeasti alta hoidettava siirtymätilanne. Järvinen ja Mikkola (2015, 26) pitävä tärkeänä, että kiire ja rutiinit eivät estä lasten kohtaamista ja kuuntelua päiväkodin perustoiminnoissa, vaan näiden ti- lanteiden tulisi olla kiireettömiä, jotta lapset voivat oppia asioita omaan tahtiinsa ja lasten osallisuus mahdollistuu.

Henkilöstö on vastuussa siitä, että he mahdollistavat lasten osallisuuden ja pedagogiikan toteutumisen jokaisessa päivän hetkessä. Tämä tarkoittaa lasten kohtaamista, kuuntelua, toimijuuden tukemista, vaikutusmahdolli- suuksien luomista, yhdessä toimimista, arjen perustoimintoihin oppimisen näkökulman tuomista, kiireettömyyttä ja hetkessä elämistä sekä siitä naut- timista.

5.3.2 Lasten osallisuus omaehtoisessa leikissä

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (Opetushallitus 2016, 38) koros- tetaan leikin merkitystä lasten oppimiselle, ajattelulle ja hyvinvoinnille.

Leikeissä lapset ideoivat, tutkivat, käyttävät mielikuvitusta ja luovuutta. Oppimista leikissä edistävät ilo, innostus, yhdessä tekeminen ja taitojen haastaminen. Leikissä lapset oppivat yhteisön sääntöjä, kieltä, ajattelua, vuorovaikutustaitoja, tunteiden säätelyä ja toisten huomioimista.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (Opetushallitus 2016, 29, 39) veloitetaan henkilöstöä kehittämään leikkiä edistäviä toimintatapoja ja ympäristöjä yhdessä lasten kanssa. Henkilöstö huolehtii, että leikille annetaan tilaa, aikaa ja rauhaa. Kaikkien lasten osallisuus yhteisiin leikkeihin tulee turvata. Lasten omaehtoinen leikki ei tarkoita lasten jättämistä keskenään leikkimään, vaan henkilöstön tehtävänä on olla lapsille läsnä, vaikei olisikaan leikissä aktiivisesti mukana. Läsnäolo tukee lasten vuorovaikutusta ja ehkäisee ristiriitoja. Heikan, Hujalan ja Turjan (2009, 24) mukaan henkilöstön ammattitaito näkyy siinä, miten leikkiä havainnoidaan niin, että tiedetään milloin lapset tarvitsevat apua leikin rikastuttamiseen ja tukea vertaisryhmän ja oppimisen näkökulmasta.

Leinonen (2014, 26–27) toteaa, että lasten omaehtoisessa leikissä osallisuutta voidaan tukea leikinvalintataulululla. Taulu auttaa lapsia valitsemaan oman leikkipaikkansa ja leikkikaverinsa. Leikinvalintataulun käyttö tulee olla pedagogisesti suunniteltua ja sitä tulee kehittää lasten kehittyessä. Henkilöstön tulee varmistaa, että lasten ääni tulee kuuluville, eikä leikkipaikanvalintataulusta tule vallankäytön välinettä.

Lasten omaehtoinen leikki tukee lasten osallisuutta. Leikissä lapset voivat suunnitella leikkiä muiden kanssa ja vaikuttaa omaan toimintaansa, leikin sisältöön ja kestoan. He voivat opetella kaikkia oppimisen alueita olemalla vuorovaikutuksessa toisten kanssa, tarkkailemalla ja havainnoimalla muita sekä reflektoida kokemiaan asioita ja tunteita leikin avulla. Omaehtoisien leikin kautta lapset saavat onnistumisen kokemuksia ja kokevat kuuluvansa ryhmään.

5.3.3 Lasten osallisuus ohjatussa toiminnassa

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (Opetushallitus 2016, 38–40) ohjeistetaan henkilöstöä aktiivisesti tarttumaan lasten aloitteisiin ja kiinnittämään huomiota toiminnan pedagogisiin mahdollisuuksiin. Lasten mielenkiinnonkohteet ja aloitteet tulee olla toiminnan keskeinen lähtökohta ja oppimisen alueiden aihepiirejä tulee yhdistellä niiden mukaan. Aihepiirit toimintaan voivat nousta esimerkiksi lasten leikeistä, vuorovaikutustilanteista tai retkistä. Kataja (2014, 61, 68) toteaa, että kun henkilöstö tietää teorian, toiminnan tavoitteet, lasten kehityksen ja monenlaisia työtapoja ja menetelmiä, he pystyvät soveltamaan näitä tietoja ja toteuttamaan lasten kanssa minkä tahansa toiminnan spontaanisti ilman etukäteissuunnittelua. Etukäteen tehdyt suunnitelmat tai henkilöstön viireystila eivät saa olla este tarttua lasten aloitteisiin ja suunnata toimintaa lasten mielenkiinnonkohteiden mukaan.

Toiminta lasten kanssa etenee Fonsenin (2016, 192) mukaan vastavuoroisen dialogin avulla, eikä toiminnan päämäärää voi tietää etukäteen. Lapset motivoituvat toimintaan, johon he vaikuttavat omalla toiminnallaan ja mielenkiinnonkohteillaan. Roos (2016, 15) korostaa, että henkilöstön tehtävänä on antaa lapsille tietoa toimintamahdollisuuksista, toiminnan tavoitteista, materiaaleista ja ympäristöstä, jotta lapset voivat vaikuttaa toimintaan ja osallistua päätöksentekoon. Lapsia autetaan toteuttamaan lasten omia ideoita. Heikka, Hujala ja Turja (2009, 34) ovat kokeneet, että parhaimmillaan lasten ideoista syntyy henkilöstön ja lasten yhteisen kokemuksen kautta projekteja, jossa tutkitaan ilmiöitä monipuolisesti erilaisia toimintamuotoja soveltaen niin, että ne sisältävät kaikki eri oppimisen alueet.

Turja (2011, 50–51) pitää tärkeänä, että yhdessä neuvotellaan, ideoidaan ja suunnitellaan toimintaa ja rakennetaan lapsia motivoivaa ja heidän kehitystään tukevaa oppimisympäristöä. Roosin (2016, 15) mukaan tämä edellyttää, että henkilöstö havainnoi lapsia ja keskustelee paljon heidän kanssaan. Näin opitaan tietämään mitä lapset ajattelevat ja tuntevat sekä huomaamaan jokaisen lapsen kehitysvaihe. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (Opetushallitus 2016, 41) sekä Pekin ja Tammisen (2002, 33–34) mukaan lasten tuntemisen tärkeys korostuu, mitä pienempiä lapset ovat. Lapsia on osattava lukea ja tulkita heidän ei-kielillisiä ja kielillisiä viestejä ja vastata niihin. Tämä edellyttää ammattitaitoista, lapsia kunnioittavaa, kuulevaa sekä lapsista välittävää ja heitä ymmärtävää henkilöstöä.

Turja (2011, 49–52) toteaa, että henkilöstö kertoo lapsille toimintaa määrittelevistä rajoista ja resursseista. He varmistavat demokratian toteutumisen ottamalla vastuun siitä, että kaikkien mielipiteet tulee kuulluksi esimerkiksi käyttämällä äänestystä, mahdollistamalla lasten kokouksia ja kohtaamalla ja kuuntelemalla lapsia. Lapset eivät aina voi toimia hetken mielihjohteesta tai oman halunsa mukaan, eikä kaikkia lasten ideoita voida aina toteuttaa, mutta tärkeää on, että lapset tulevat kuulluksi ja yhdessä keskustellaan, miksi jotakin ideaa ei pystytty toteuttamaan. Tällaisen toiminnan avulla lasten kyky ajatella kehittyy, itseluottamus kasvaa ja vuorovaikutustaidot paranevat.

Osallisuuden pedagogiikassa on tärkeää, että henkilöstö tietää koko ajan, miksi toimintaa toteutetaan. Tehtävänä on varmistaa, että toiminta edistää jokaisen lapsen kehitystä ja oppimista (Opetushallitus 2016, 40). Henkilöstö havainnoi toimintaa, rikastuttaa sitä, huomioi toiminnassa lasten kehitysvaiheet, lasten varhaiskasvatussuunnitelmista nousevat tavoitteet, ryhmäkohtaiset tavoitteet, mahdollistaa erilaisia menetelmiä ja tuo oppimisen näkökulman toimintaan, minkä tekemisen sisältö rakennetaan yhdessä lasten kanssa. Henkilöstöltä vaaditaan ammattitaitoa, sitoutumista ja halua, jotta tietoa osataan soveltaa ja toimia sen mukaisesti kaikissa arjen tilanteissa.

5.4 Lasten osallisuus pedagogisessa dokumentoinnissa

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (Opetushallitus 2016, 37) määritellään, että pedagoginen dokumentointi on varhaiskasvatuksen keskeinen työmenetelmä. Sen avulla suunnitellaan, toteutetaan, arvioidaan ja kehitetään toimintaa. Pedagogisen dokumentoinnin avulla lapset voivat olla osallisina toiminnan suunnittelussa, arvioinnissa ja kehittämisessä. Keskinen ja Lounassalo (2011, 202–203) toteavat, että pedagoginen dokumentointi eroaa perinteisestä lapsihavainnoinnista. Perinteisessä lapsihavainnoinnissa lapset nähdään keskeneräisenä ja kiinnitetään huomio lasten kehitykseen ja kehitysvaiheen kriteerien täyttymiseen. Pedagogisessa dokumentoinnissa lapset nähdään toimijoina ja osallisina omassa yhteisössään. Tavoitteena on tuoda esiin onnistumisia, ei etsiä puutteita tai virheitä.

Fonsenin (2016, 193, 196) sekä Keskinen ja Lounassalon (2011, 203) mukaan dokumentoinnin avulla voidaan kysyä mitä olemme tehneet, miten olemme tehneet ja miksi olemme tehneet. Dokumentoinnin avulla henkilöstö voi reflektoida omaa toimintaansa, muokata työtapoja, kehittää työmenetelmiä ja asettaa toiminnalle tavoitteita. Buldu (2010) osoitti tekevässä tutkimuksessa *Making learning visible in kindergarten classrooms: Pedagogical documentation as a formative assessment technique*, että pedagogisen dokumentoinnin avulla voidaan huomata mitä ja miten lapset oppivat ja ymmärtävät asioita sekä tavoittaa lapsen näkökulma asioihin. Päiväkodin henkilöstö tulee pedagogisen dokumentoinnin kautta tietoiseksi omasta opetuksesta ja huomaa kuinka sitä voi vahvistaa.

Fonsen (2016, 196) toteaa, että henkilöstön on tärkeä dokumentoida toimintaa yhdessä lasten kanssa. Pedagoginen dokumentointi on osa jokapäiväistä vuorovaikutusta. Sen avulla pystytään saamaan kuuluviin kaiken ikäisten lasten elämykset, ideat, aloitteet ja ääni. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (Opetushallitus 2016, 37) sekä Keskinen ja Lounassalo (2011, 203) tuovat esiin, kuinka pedagoginen dokumentointi tekee näkyväksi lasten kehityksen, tiedot, taidot, oppimisen, kiinnostuksen kohteet ja tarpeet sekä synnyttää dialogia, mikä rakentaa lasten osallisuutta. Pedagogisen dokumentoinnin avulla asiat palautetaan mieliin ja saadaan näkyväksi lapsille, vanhemmille ja henkilöstölle ja niitä on helpompi yhdessä jatkaa.

Pedagogisessa dokumentoinnissa Fonsenin (2016, 169, 197) mukaan on tärkeää, että henkilöstö havainnoi lapsia ja kirjaa ylös heidän ajatuksiaan ja mielenkiinnonkohteitaan. Lasten kanssa yhdessä dokumentoidaan päivittäin toimintoja ja ajatuksia, joilla tehdään näkyväksi lasten toimintatapoja ja ajattelumalleja sekä tulkitaan, voimistetaan ja rikastutetaan lasten ideoita ja toimintoja. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (Opetushallitus 2016, 37) tuodaan esiin, että dokumentoinnin avulla voidaan yhdessä lasten kanssa rakentaa oppimisympäristöä, tarkastella heidän kas-

vuaan ja kehitystään sekä tuoda sisältöjä toimintaan. Buldun (2010) tutkimuksen mukaan pedagoginen dokumentointi on tehokkainta juuri silloin, kun lapset otetaan siihen mukaan. Kun heidän kanssaan tehdään yhdessä pedagogista dokumentointia, se parantaa heidän oppimisprosessiaan, motivaatiotaan sekä kiinnostustaan ja osallistumistaan erilaisiin oppimisprosesseihin.

Pedagogista dokumentointia tehdään yhdessä lasten kanssa ja sitä hyödynnetään toiminnan suunnittelussa, toteuttamisessa ja arvioinnissa. Sen avulla henkilöstö reflektoi omaa toimintaansa, ymmärtää paremmin lasten maailmaa, asettaa toiminnalle tavoitteita sekä kehittää toimintatapoja ja oppimisympäristöä. Dokumentoinnin avulla päästään lasten kanssa katsomaan asioita jälkikäteen ja pohtimaan yhdessä mitä olemme tehneet, miten olemme sen tehneet ja mitä siitä opimme. Dokumentoinnin avulla voidaan perustella toiminta pedagogisesti ja saada päiväkodissa toteutettava pedagogiikka näkyväksi.

5.5 Lasten osallisuus pedagogisessa arvioinnissa

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (Opetushallitus 2016, 60) todetaan, että pedagogisen arvioinnin avulla voidaan kehittää varhaiskasvatusta ja parantaa lasten oppimisen ja kehityksen edellytyksiä. Heikan, Hujalan ja Turjan (2009, 59–60) mukaan pedagoginen arviointi perustuu lasten toiminnan havainnointiin ja dokumentointiin. Pedagogisessa arvioinnissa ei arvioida pelkästään lasten osaamista tai toiminnan lopputulosta, vaan arvioidaan myös lasten vahvuuksia ja tarpeita. Henkilöstön tulee tietää, mitä asioita he arvioivat ja miksi ja ottaa arviointi säännölliseksi osaksi kasvatusta ja opetusta.

Turja (2004, 11, 20–21, 28–29) kirjoittaa, että pedagoginen arviointi on prosessi, jota tehdään lasten kanssa yhdessä. Kulttuurissamme ei olla totuttu ottamaan lapsia mukaan arviointiin. Oman mielipiteen muodostaminen ja toisille kertominen voi olla aluksi lapsille vaikeaa. Lapset voivat arvioida toimintaa esimerkiksi keskustelemalla, vastaamalla haastatteluihin tai valitsemalla toiminnan mielekkyyttä kuvaavan tunnekuvan. Aiheiden joita arvioidaan, on hyvä olla konkreettisia ja ajallisesti lähellä olevia asioita. Oman mielipiteen kertomista voi helpottaa piirtäminen, kuvat, elekieli ja niitä voi tukea kuvilla, valokuvilla, videoilla tai piirroksilla. Heikan, Hujalan ja Turjan (2009, 91–93) mukaan kehyskertomukset arvioitavasta asiasta esimerkiksi nukketatteri tai satu, voivat auttaa lasta pohtimaan omia mielipiteitään asiasta. Lauseenaloituksilla, lasten unelmien ja haaveiden kysymisellä tai mielikuvitustehtävillä voidaan tukea lapsia kertomaan ajatuksistaan.

Turja (2004, 20–21, 29) painottaa, että kun tehdään arviointia lasten kanssa, on hyvä ottaa huomioon heidän vireystilansa ja paikan häiriötekijät. Tärkeää on saada selville, miksi lapset pitävät jostakin, mitkä asiat lapsille ovat siinä tärkeitä. Lasten on helpompaa kertoa omia mielipiteitään,

kun keskustellaan lasten kanssa ja käytetään avoimia kysymyksiä. Kaikkia arjessa tehtyjä dokumentointeja toiminnasta tulee käyttää, kun tehdään arviointeja toiminnasta. Heikka, Hujala ja Turja (2009, 90) muistuttavat, että nuorimpien lasten, joilla itseilmaisuu on vielä kehittymässä, mielipiteiden ja ajatusten tavoittamisessa on tärkeää hyödyntää dokumentointia.

Arvioinnissa, jossa lapset ovat osallisina voi Turjan (2004, 28) mukaan nousta esiin näkökulmia, mitkä ovat hyvin erilaisia verrattuna henkilöstön näkökulmiin. Arvioinnin avulla pystytään tietoisesti arvostamaan lasten näkemyksiä ja löytämään uusia merkityksiä päiväkodin toiminnoille. Sen avulla henkilöstö voi pohtia keskenään ja myös yhdessä lasten kanssa toimintamuotoja, joissa yhdistyy lasten ja henkilöstön tärkeinä pitämät asiat. Kupila (2004, 116) painottaa, että arvioinnissa saatujen tietojen käyttäminen lasten oppimisen ja kehityksen tukemisessa, suunnittelussa, kehittämisessä ja vanhempien kanssa tehtävässä yhteistyössä, tekee arvioinnista mielekästä ja sen säännölliseen tekemiseen on helpompi sitoutua.

Heikka, Hujala ja Turja (2009, 85–88) korostavat, että päiväkodissa on tärkeää arvioida säännöllisesti toimintaa lasten kanssa. Tämä auttaa lapsia tiedostamaan omia ajatuksiaan sekä esittämään ja perustelemaan mielipiteitään eri tilanteissa. Kun lapset saavat olla mukana arvioimassa toimintaa, kertomassa omia mielipiteitään ja kuuntelemassa muiden mielipiteitä, he oppivat tiedostamaan toisten ajatusmaailmoja, empatiataitoja, itseilmaisua, kuuntelutaitoa, toisten näkökulmien ymmärtämistä, heidän minäkuvansa rakentuu, itsetunto kehittyy, ajattelutaidot kehittyvät ja lapset oppivat näkemään oman kehityksensä. Lapset kokevat, että heitä kuunnellaan, arvostetaan ja he pystyvät vaikuttamaan omaan ja koko ryhmän toimintaan.

6 AIEMMAT AIHEALUEESEEN LIITTYVÄT TUTKIMUKSET

Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus on julkaissut Vennisen, Leinosen ja Ojalan (2010, 13) tekemän tutkimuksen ”Parasta on, kun yhteinen kokemus siirtyy jaetuksi iloksi” lapsen osallisuus pääkaupunkiseudun päiväkodeissa. Tutkimuksessa selvitettiin pääkaupunkiseudun varhaiskasvatushenkilöstön käsityksiä lasten osallisuudesta ja sen toteutumisesta päiväkodissa. Tutkimus toteutettiin henkilöstölle osoitetulla kyselyllä vuonna 2010.

Vennisen, Leinosen ja Ojalan (2010, 19–20, 23, 25) tutkimuksen mukaan lasten osallisuus toiminnan suunnittelussa toteutui paremmin, mitä vanhempi lapsi oli, 5-vuotiailla lapsilla osallistuminen toiminnan suunnitteluun toteutui joskus, alle 3-vuotiailla harvoin. Kukaan vastaajista ei tuonut esille, että lapset osallistuisivat toimintaympäristön suunnitteluun tai rakentamiseen. Henkilöstö käyttää lasten toiveita ja ajatuksia kuitenkin omien suunnitelmien pohjana. Toiminnan arvioinnissa lasten osallisuus

toteutui paremmin kuin suunnittelussa. Tutkimuksen mukaan lasten osallisuus päiväkodin toiminnassa ilmenee eniten leikeissä. Noin 70 % vastaajista oli sitä mieltä, että lapset voivat usein valita itse mitä leikkivät, kenen kanssa leikkivät ja minkälaisilla leikkikaluilla leikkivät. Noin 20 % lapsista sai valita nämä asiat aina ja alle 5% lapsista joskus. Leikin jälkeen eniten vaikutusmahdollisuuksia lapsilla oli taiteelliseen ilmaisuun ja liikkumiseen. Vähiten he pystyivät vaikuttamaan perushoitotilanteisiin. Esimerkiksi yli puolet henkilöstöstä oli sitä mieltä, että lapset eivät voi koskaan ruokailussa valita istumapaikkaansa, valita maistaako ruokaa tai päättää milloin nousee pöydästä.

Vennisen, Leinosen ja Ojalan (2010, 17) tutkimuksen tuloksista selviää, että henkilöstön mukaan lasten osallisuuden mahdollistaa arjen keskustelut, hymy, leikki, välittäminen, lasten kokemukset vaikuttamismahdollisuuksistaan, lasten ideoiden huomioon ottaminen, lasten tarpeisiin vastaaminen, lasten osallistuminen suunnitteluun ja päätöksiin, vastuun ottamisen opettelu ja ajan antaminen lapsille.

Koivula (2011, 2, 22, 29, 31) on toteuttanut opinnäytetyöhönsä (YAMK) kuuluvan tutkimuksen ”Tutkimusmatka osallisuuteen” Päiväkodin työntekijöiden näkemyksiä lapsen osallisuuden toteutumisesta sekä VKK-metro-hankkeen merkityksestä päiväkodin työntekijöille vuonna 2011. Hän keräsi päiväkodin henkilöstön näkemyksiä lasten osallisuuden toteutumisesta teemahaastattelemalla viittä päiväkodin työntekijää. Henkilöstö kuvasi lasten osallisuuden toteutumisessa olevan tärkeää lasten kuunteleminen, mikä muodostuu lasten havainnoinnista, dokumentoinnista, tuntemisesta ja keskustelemisesta lasten kanssa. Lasten kuuntelussa tärkeänä asiana pidettiin läsnäoloa ja tilanteisiin pysähtymistä, mikä mahdollistuu pienryhmätoiminnan avulla. Henkilöstö kuvasi, että lasten osallisuus tulisi näkyä arjessa niin, että lasten toiveet ja mielenkiinnon kohteet otetaan huomioon toiminnan suunnittelussa ja toteuttamisessa.

Koivulan (2011, 36, 42–44) tutkimuksesta selviää, että henkilöstö kunnioittaa lapsia ja on kiinnostunut heidän asioistaan. Lapset eivät kuitenkaan ole aina tasa-arvoisessa asemassa osallisuuden toteutumisessa, koska siinä on paljon eroavaisuuksia henkilöstön ja ryhmien välillä. Tuloksissa tuli ilmi myös henkilöstön oman mielialan vaikutus lasten osallisuuden toteutumiseen. He kuuntelevat lasten toiveita ja antavat heille tilaa, aikaa, materiaaleja ja toiminnanmahdollisuuksia. He muuttavat omia suunnitelmiaan lasten ajatusten ja mielenkiinnonkohteiden ohjaamana. Lasten osallisuus toteutuu parhaiten lasten omaehtoisessa leikissä ja huonoimmin opetustilanteissa ja siirtymätilanteissa. Henkilöstö tarjoaa lapsille paljon vaihtoehtoja. Tämä voi johtaa siihen, että lapset valitsevat henkilöstön antamista vaihtoehtoista ilman, että he saavat kertoa laisinkaan omaa mielipidettään. Tällainen toimintatapa estää lasten osallisuutta.

Päivi Virkin (2015, 61, 67–68) tekemässä väitöskirjassa Varhaiskasvatus toimijuuden ja osallisuuden edistäjänä kuvataan lasten toimijuutta ja osallisuutta lasten ja henkilöstön kokemuksiä tutkimalla sekä kehitetään varhaiskasvatuksen suunnittelua Lappeenrantalaisissa päiväkodeissa lasten osallisuutta edistäväksi. Tutkimusaineisto kerättiin teemahaastattelemalla henkilöstöä ja käyttämällä valmiita tekstidokumentteja.

Virkin (2015, 131–132, 137, 145) tutkimuksen tulosten mukaan henkilöstö koki, että lapsilla on mahdollisuus kokea osallisuutta, kun he luovat kasvua ja kehitystä tukevan ilmapiirin, elävät hetkessä sekä kuuntelevat lasten toiveita ja tarpeita. Toimintaympäristön, pienryhmätoiminnan ja lasten toimijuuden mahdollistamisen koettiin myös lisäävän lasten osallisuutta. Tutkimus osoitti, että eri päiväkotien välillä on suuria eroja lasten toimijuuden ja osallisuuden toteutumisessa. Henkilöstön mielestä lasten osallisuus toteutuu päiväkodin arjessa vapaassa leikissä. Lapsilla on mahdollisuus valita muunlaisia toimintoja iltapäivisin ja joskus aamupäivisin. Tämän henkilöstö pyrkii mahdollistamaan muuttamalla toimintaa lasten ideoiden pohjalta ja toteuttamaan projekteja lapsilähtöisesti. Tutkimuksessa todettiin, että lasten osallisuus toteutuisi paremmin, jos leikkiä hyödynnettäisiin toiminnassa ja toimintaympäristössä ja osallisuus ulottuisi myös muihin päivän toimintoihin.

Virkin (2015, 137, 147) tutkimuksessa todettiin, että henkilöstö koki toiminnan suunnittelun helpommaksi ilman lapsia. Osassa päiväkodeissa suunnittelu nojasi suoraan ohjaukseen ja joissain epäsuoraan ohjaukseen. Lasten osallistuminen suunnitteluun mahdollistuu, jos heidät nähdään aktiivisina toimijoina ja kykenevinä osallistumaan suunnitteluun henkilöstön kanssa.

Turkissa syntynyt Asli Kahraman on tehnyt Norjassa vuonna 2015 tutkimuksen Promoting children's participation in kindergarten: Perspectives of teachers in the Norwegian context. Kahraman (2015, 7) kuvaa tutkimuksessaan, kuinka lapsuus on hyvin erilainen riippuen siitä, mihin maahan lapsi on syntynyt. Hänen mukaansa Turkissa lapsia usein aliarvioidaan ja aikuiset tekevät lähes kaikki päätökset. Vasta lasten kasvaessa isoiksi ja oppiessa kantamaan vastuuta, heidät otetaan vakavasti. Norjassa lapsia ja lapsuutta arvostetaan ja lapset ovat tasa-arvoisia aikuisten kanssa. Norjassa päiväkodissa toteutettavaa lasten osallisuutta ohjaavat YK:n lapsen oikeuksien sopimus (1989), päivähoitolaki (2005) ja kansallinen opetussuunnitelma (2011).

Kahraman (2015, 34, 46–53) selvitti tutkimuksessaan, miten opettajat näkevät lapsen päiväkodissa ja millainen näkemys heillä on lasten osallisuudesta norjalaisessa päiväkodissa. Hän keräsi aineiston haastattelemalla viittä opettajaa, jotka työskentelevät eri alueen päiväkodeissa Oslolla. Tutkimuksessa selvisi, että norjalaiset opettajat tietävät, mistä asioista lasten osallisuus päiväkodissa rakentuu. Heidän mielestään opettajalla on iso

rooli osallisuuden toteutumisessa. He nostavat tärkeiksi asioiksi lasten arvostuksen ja näkemisen pätevinä toimijoina. Heidän mukaan osallisuuden mahdollistaa rikas oppimisympäristö, lasten kuunteleminen, kannustaminen ilmaisemaan itseään, lasten näkemykset, mielipiteet, demokratia, haavoittavuus, lasten mahdollisuus vaikuttaa ja hetkessä eläminen.

Kahraman tutkimuksessa (2015, 55–63) opettajat kokivat, että lasten osallisuus ei kuitenkaan käytännössä ole helppoa. Parhaiten lasten osallisuus toteutuu leikissä. Haasteena osallisuuden toteutumiselle arjessa opettajat pitivät aikapulaa, lasten näkemistä yksilöinä eikä ainoastaan osana ryhmää ja henkilöstön liian vähäistä määrää. Nämä asiat vaikuttavat siihen, että he kokivat, että eivät aina pysty tarttumaan lasten mielenkiinnonkohteisiin. Lasten vaikuttaminen ei myöskään toteudu aina osallisuuden periaatteiden mukaisesti, vaan lapset pyytävät luvan toimia ja henkilöstö joko kieltää tai sallii sen.

Tutkimuksista selviää, että henkilöstö tietää, kuinka heidän tulisi tukea lasten osallisuutta. He nostavat tärkeiksi asioiksi lasten osallisuuden toteutumisessa pienryhmätoiminnan, lasten toimijuuden, toimintaympäristön, lasten vaikutusmahdollisuudet, kohtaamisen, kuuntelemisen ja välittämisen. Tutkimukset kuitenkin osoittavat, että käytännössä lasten osallisuuden mahdollistaminen on haastavaa. Lasten osallisuus mahdollistuu parhaiten omaehtoisessa leikissä. Vähiten lasten osallisuus toteutuu perushoitotilanteissa, siirtymätilanteissa ja ohjatussa toiminnassa.

7 TUTKIMUSTEHTÄVÄ

Opinnäytetyöni tutkimustehtävä on tutkia, miten lasten osallisuus toteutuu päiväkodissa lastentarhanopettajien näkemysten mukaan ja mitä tulisi kehittää ja miten, jotta se toteutuisi mahdollisimman hyvin tulevaisuudessa.

Tutkimuskohteena olevassa päiväkodissa tehtiin helmikuussa 2017 kysely lapsille ja huoltajille, joissa tuli esiin heidän näkemyksiään myös osallisuuden toteutumisesta päiväkodissa. Minulla on nyt mahdollisuus tuoda esiin, kuinka lasten osallisuus toteutuu henkilöstön näkemysten mukaan. Opinnäytetyössäni tutkin, miten lasten osallisuus toteutuu päiväkodissa lastentarhanopettajien näkemysten mukaan, koska he ovat vastuussa pedagogisen toiminnan suunnittelusta, toteutuksesta, dokumentoinnista ja arvioinnista päiväkodissa. Hankin tutkimusaineiston kysymällä avoimella kyselylomakkeella päiväkodin kaikkien seitsemän lastentarhanopettajan näkemyksiä. Rajaan tutkimukseni näkökulman lasten osallisuuden toteutumiseen pedagogisessa toiminnassa, suunnittelussa, dokumentoinnissa ja arvioinnissa päiväkodissa, jotta tutkimuksessa lasten osallisuuden toteutuminen otetaan huomioon monipuolisesti ja kattavasti. Tutkin myös, miten lasten osallisuus toteutuisi mahdollisimman hyvin päiväkodissa kahden

vuoden päästä. Tavoitteenani on tuoda esiin osallisuutta tukevia työtapoja ja käytäntöjä. Tarkoituksena on, että tutkimus kannustaisi ja motivoisi päiväkotien henkilöstöä tekemään varhaiskasvatustyötä niin, että lasten osallisuus mahdollistuu jokaisessa päivän tilanteessa.

Tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

1. Miten lasten osallisuus toteutuu pedagogisessa suunnittelussa?
2. Miten lasten osallisuus toteutuu pedagogisessa toiminnassa?
 - a) Miten lasten osallisuus toteutuu ruokailussa?
 - b) Miten lasten osallisuus toteutuu lepoaikalla?
 - c) Miten lasten osallisuus toteutuu ulkoilussa?
 - d) Miten lasten osallisuus toteutuu omaehtoisessa leikissä?
 - e) Miten lasten osallisuus toteutuu ohjatussa toiminnassa?
3. Miten lasten osallisuus toteutuu pedagogisessa dokumentoinnissa?
4. Miten lasten osallisuus toteutuu pedagogisessa arvioinnissa?
5. Mitä tulisi kehittää ja miten, jotta lasten osallisuus toteutuisi mahdollisimman hyvin päiväkodissa kahden vuoden päästä?

8 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Tutkimus perustuu laadulliseen eli kvalitatiiviseen tutkimusotteeseen, koska haluan kuvailla lastentarhanopettajien näkemyksiä lasten osallisuuden toteutumisesta päiväkodissa. Laadullinen tutkimus tuo tietoa siitä, kuinka lastentarhanopettajien näkemysten mukaan lasten osallisuus toteutuu päiväkodissa pedagogisessa suunnittelussa, toiminnassa, dokumentoinnissa ja arvioinnissa ja kuinka sitä voitaisiin kehittää tulevaisuudessa.

8.1 Laadullinen tutkimus

Laadullisessa tutkimuksessa kootaan tietoperusta, josta asiaa lähdetään tutkimaan. Laadullisessa tutkimuksessa kuvataan todellista elämää, tiettyä ilmiötä tai tapahtumaa. Tutkimuksen kohdetta pyritään tutkimaan mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. Tarkoituksena on tutkittavan asian merkityksen selvittäminen ja syvempi ymmärrys siitä tai teoreettisen tulkinnan antaminen ilmiölle. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 160–161.) Tutkimuksessani kuvaan lasten osallisuuden toteutumista päiväkodissa pedagogisessa suunnittelussa, toiminnassa, dokumentoinnissa ja arvioinnissa. Näin pystyn tutkimaan lasten osallisuuden toteutumista kokonaisvaltaisesti huomioiden päivän eri tilanteita mahdollisimman kattavasti.

Tutkittavaan asiaan perehdytään tutkittavien henkilöiden näkökulmien, kokemusten ja ajatusten perusteella. Tutkittavien olisi hyvä tietää mahdol-

lisimman paljon tutkittavasta ilmiöstä ja olisi hyvä, jos heillä olisi kokemusta asiasta. Tutkimus jäsentää ihmisten tuottamaa aineistoa ja muodostaa siitä teorian, mikä vastaa todellisuutta. Tärkeämpää tutkimuksessa on aineiston laatu, kuin määrä. (Kananen 2014, 97–98.) Tutkimuksessani kuvataan lasten osallisuuden toteutumista lastentarhanopettajien näkemysten avulla. Heillä on koulutuksensa ja kokemuksensa kautta paljon tietoa lasten osallisuuden toteutumisesta päiväkodissa, mikä mahdollistaa laadukkaan todellisuutta vastaavan aineiston.

Hirsjärven, Remeksen ja Sajavaaran (2009, 161, 194, 197) mukaan laadullisessa tutkimuksessa ei voi koskaan saavuttaa täydellistä objektiivisuutta, koska tutkija ja olemassa oleva tieto ei ole erotettavissa toisistaan. Pyrkimyksenä onkin löytää jokin tosiasia, eikä tuoda esiin vallitsevaa totuutta. Aineisto laadulliseen tutkimukseen hankitaan useimmiten kyselyn, haastattelun, havainnoinnin tai dokumenttien avulla. Kysely on yksi aineiston hankinnan perusmenetelmä silloin, kun halutaan kerätä tietoa ihmisiltä heidän tiedoista, kokemuksista, asenteista, arvoista, toiminnasta ja mielipiteistä. Kyselyssä voidaan myös pyytää vastaajia arvioimaan tai perustelemaan toimintaansa.

8.2 Aineiston hankinta

Hankin aineiston tutkimukseeni avoimella kyselyllä, jossa tutkin lastentarhanopettajien näkemyksiä siitä, miten lasten osallisuus toteutuu pedagogisessa suunnittelussa, toiminnassa, dokumentoinnissa ja arvioinnissa ryhmässä, jossa he toimivat lastentarhanopettajana ja kuinka sitä voitaisiin kehittää tulevaisuudessa. Hirsjärven, Remeksen ja Sajavaaran (2009, 194, 198–201) mukaan kyselyn voi toteuttaa usealla eri tavalla. Kysymykset voivat olla avoimia kysymyksiä, joissa vastauksille jätetään tyhjä tila kyselylomakkeeseen, monivalintakysymyksiä, joissa on valmiiksi laaditut numeroidut vastausvaihtoehdot tai asteikkokysymyksiä, joissa vastaaja valitsee eri vaihtoehdoista, kuinka paljon hän on samaa tai erimielistä väittämän kanssa.

Hankin aineiston tutkimukseeni tekemällä kyselyn, jossa oli ainoastaan avoimia kysymyksiä. Avoimien kysymysten avulla lastentarhanopettajilla oli mahdollisuus kertoa ajatuksensa ja toimintatapansa vapaasti omin sanoin, ilman minun määrittelemiäni valmiita vaihtoehtoja. Tällä tavalla heillä oli myös mahdollisuus kirjoittaa esimerkkejä arjen tilanteista ja kuvata lasten osallisuuden toteutumista päiväkotiryhmässään. Avointen kysymysten kautta sain selville, mitä asioita vastaajat pitivät tärkeinä ja keskeisinä asioina lasten osallisuuden toteutumisessa päiväkodissa ja kuinka ne toteutuvat heidän ryhmässään.

Suunnitteluvaiheessa on erittäin tärkeää pohtia, kuinka muotoilee kyselylomakkeen kysymykset, koska sillä voidaan vaikuttaa tutkimuksen onnistumiseen. Kysymysten asettelussa on tärkeää ottaa huomioon kysymysten pituus, selkeys, kaksoismerkitykset, määrä, järjestys ja sanojen käyttö.

(Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 202–203.) Otin nämä kaikki asiat huomioon muodostaessani kyselylomakkeen kysymykset. Varmistin kyselylomakkeen toimivuuden antamalla lomakkeen täytettäväksi lastentarhanopettajalle, joka ei ole töissä tutkimuskohteena olevassa päiväkodissa. Hän toteuttaa omassa työssään osallisuuden pedagogiikkaa, joten hän tietää paljon tutkittavasta asiasta. Hirsjärven, Remeksen ja Sajavaaran (2009, 204) mukaan lomakkeen kokeilu on erittäin tärkeää, jotta voidaan tarkistaa kysymysten toimivuus.

Kyselylomakkeen toimivuuden selvittäminen vahvisti lomakkeen toimivuuden. Kysymykset tuottivat sitä tietoa, mitä niiden oli tarkoituskin selvittää. Seuraavaksi viimeistelin kyselylomakkeen. Tein kyselylomakkeesta selkeän, helposti täytettävän, varasin vastauksille tarpeeksi tilaa ja varmistin ulkoasun virheettömyyden. Hankin aineiston antamalla avoimen kyselyn (liite 2) tutkimuskohteena olevan päiväkodin kaikille seitsemälle lastentarhanopettajalle. Kyselyn mukaan liitin tekemäni saatekirjeen (liite 1). Kerroin saatekirjeessä kyselyn tarkoituksen, tarkoituksesta vastaajalle, luottamuksellisuudesta, rohkaisin vastaamaan kyselyyn ja kerroin paikan, johon kysely tulee palauttaa sekä kiitin etukäteen vastaamisesta (vrt. Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 204).

Toteutin avoimen kyselyn antamalla henkilökohtaisesti tutkimuspäiväkodin lastentarhanopettajille kyselylomakkeen ja saatekirjeen. Annoin kyselyn henkilökohtaisesti sen takia, että koin voivani näin motivoida heitä vastaamaan siihen. Vastattuaan kyselyyn, he palauttivat sen suljetussa kirjekuoressa päiväkodin ilmoitustaululla olevaan muovitaskuun. Vastausprosentti oli 100%.

8.3 Aineiston analyysi

Käytin laadullisen tutkimuksen analyysimenetelmänä teemoittelua, se on perusmenetelmä laadullisen aineiston analysoimiseen. Tutkimuskysymykset oli asetettu niin, että jokainen tutkimuskysymys muodosti yhden teeman. Tarkastelin tällä tavalla muodostuneita teemoja yksityiskohtaisesti. Alasuutarin (2011, 38-43) mukaan kiinnittämällä huomiota tutkimuskysymysten kannalta olennaisimpiin asioihin voidaan pelkistää aineistoa erilaisiin havaintoihin. Havaintojen määrää voidaan pienentää yhdistämällä niitä. Havainnoista etsitään yhteisiä piirteitä ja eroavaisuuksia, joista voidaan olettaa tutkittavan asian luotettavuutta. Jos yksikin havainto eroaa muista, täytyy asiaa pohtia uudelleen ja muotoilla havaintoja uudestaan. Havaintojen yhdistämisen tulee päteä kaikkiin alkuperäisiin havaintoihin.

Kirjasin tulokset jaottelemalla ne tutkimuskysymysten mukaan teemoitain. Kaikki seitsemän lastentarhanopettajaa vastasi avoimeen kyselyyn. Luin näin syntyneen aineiston läpi moneen kertaan. Kiinnitin huomiota tutkimuskysymysten kannalta olennaisimpiin asioihin ja tein havaintoja siitä etsimällä vastauksista yhteisiä piirteitä ja eroavaisuuksia. Kun aineistoa ana-

lysoidaan teemoittelemalla, voidaan apuna käyttää koodaamista eli jäsentää aineistosta nousevia asioita tietyillä koodeilla (Eskola & Suoranta 2000, 174–180). Analysoidessani tutkimuksen tuloksia merkitsin niistä löytämäni yhteiset piirteet värikoodeilla. Kun olin varmistanut, että samoilla värikoodeilla merkitsemäni havainnot eivät eronneet toisistaan yhdistin ne ja kirjasin omasanaisesti näin tutkimuksen tulokset. Kirjasin tulosten alapuolelle aineistoesimerkkejä suorina sitaatteina. Tällä tavalla havainnollistan tuloksia ja osoitan kirjaamieni tulosten perustuvan aineistoon.

8.4 Luotettavuus ja eettisyys

Rehellisyys ja tutkimukseen osallistuvien henkilöiden kunnioitus on tutkimuksen teossa erittäin tärkeää. Tutkimukseen osallistumisen tulee olla vapaaehtoista, siihen tulee aina saada tutkittavien henkilöiden suostumus ja heille tulee antaa riittävästi tietoa tutkimuksen sisällöstä. Tärkeää on myös kertoa, että tutkimuksen kaikissa vaiheissa taataan luottamuksellisuus, aineiston asianmukainen käsittely ja tutkimukseen osallistuvien henkilöiden nimettömyys. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 25–28). Rehellisyys on ollut minulle tärkeää opinnäytetyön jokaisessa vaiheessa ja kunnioitan tutkimukseen osallistuneita lastentarhanopettajia. Kerroin avoimen kyselylomakkeen saatekirjeessä tutkimuksen luottamuksellisuudesta, tutkimukseen osallistujien anonyymiudesta sekä miksi tutkimusta tehdään ja miten aineisto kerätään. Lastentarhanopettajien osallistuminen tutkimukseen perustui vapaaehtoisuuteen.

Tutkija ei voi koskaan olla täysin objektiivinen, koska ihmisen toimintaan vaikuttaa aina hänen asenteensa ja mielipiteensä. Tärkeää on, että tutkija tiedostaa ne, jotta hän pystyy toimimaan niin, että ne vaikuttavat tutkimukseen mahdollisimman vähän. Laadullisen tutkimuksen luotettavuudesta kertoo myös tutkijan perehtyneisyys aiheeseen, tärkeiden käsitteiden avaaminen, tarkka selvitys tutkimuksen vaiheista ja niille esitetyt perustelut. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 232–233; Saaranen-Kauppinen & Puusniekka, 2006a.) Olen pyrkinyt tutkimaan aihetta objektiivisesti, ilman että minun omat asenteeni ovat vaikuttaneet tutkimusprosessiin. Kootessani tietoperustaa tutustuin lähteisiin monipuolisesti ja tietoni aiheesta syventyi. Avaan työssäni keskeiset käsitteet, perustelen tekemäni valinnat ja rajaukset sekä selvitän kaikki tutkimuksen vaiheet. Osoitan tutkimustulosten ja niistä tehtyjen johtopäätösten luotettavuuden tarkalla tutkimusprosessin kuvauksella ja useilla aineistolainauksilla, mitkä todentavat tulosten luotettavuutta.

Olen kiinnittänyt erityistä huomiota lähdekritiikkiin ja lähdemerkintöihin. Tutkimuksen luotettavuutta voidaan arvioida miettimällä, mitä lähteitä on käytetty, miten niitä on tulkittu ja kuinka tarkasti lähdemerkinnät on kirjattu (Kananen 2014, 152). Uudet lähteet, avointen kysymysten tuottama aineisto ja tulkintaa tukeva lähdekirjallisuus kertovat työn luotettavuudesta.

9 TULOKSET

Tutkimustehtävänä oli tutkia, miten lasten osallisuus toteutuu päiväkodissa lastentarhanopettajien näkemysten mukaan ja kuinka sitä voisi kehittää tulevaisuudessa. Tässä luvussa esittelen tutkimuksen tulokset. Esitän tulokset jaottelemalla ne tutkimuskysymysten mukaan teemoittain.

9.1 Lasten osallisuuden toteutuminen pedagogisessa suunnittelussa

Aineistosta ilmenee, että pedagogisen suunnittelun pohjana ovat varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, ryhmän varhaiskasvatussuunnitelma, lasten omat varhaiskasvatussuunnitelmat, lapsista tehdyt havainnot sekä lasten kasvun ja kehityksen tuen tarpeet. Nämä asiat huomioidaan kaikessa toiminnassa ja päätöksissä.

Lasten tarpeiden, ryhmävasun sekä havainnoinnin kautta kasvattajana pyrin luomaan kehyksen, jonka mukaan toimintaa suunnitellaan.

Kasvattajilla on olemassa tietoisuus valtakunnallisen vasun tavoitteista sekä yksittäisten lasten tarpeista/vasusta ja näitä tavoitteita kohti pyritään spontaanissa toiminnassa.

Vastaajien mukaan lapsilla on päiväkodissa mahdollisuus vaikuttaa toiminnan suunnitteluun. Lasten vaikuttaminen pedagogiseen suunnitteluun mahdollistetaan olemalla lapsille läsnä, havainnoimalla heitä, kuuntelemalla lasten ajatuksia, mielipiteitä ja toiveita sekä kirjaamalla lasten ideoita ja ajatuksia muistiin.

Pedagogisessa suunnittelussa otetaan huomioon lasten kiinnostuksen kohteita ja ideoita. Esim. Pokemon kiinnostuksen pohjalta suunniteltu Pokemonsuunnistus metsässä sekä lapsen pitämän temppuradan uusiminen.

Aikuinen on kuulolla ja läsnä lapsille & heidän ideoille.

Kirjataan ideat ja ajatukset ylös yhdessä.

Lapsilla on mahdollisuus osallistua jokapäiväisen toiminnan sisällön suunnitteluun. Lapset suunnittelevat henkilöstön kanssa toimintaa etukäteen esimerkiksi kevätjuhliä tai isomman projektin etenemistä. Toiminnan sisältöjä suunnitellaan yhdessä myös päivittäin saman tien toteutettavaksi. Näin lapset ja henkilöstö rakentavat yhteistä arkea yhdessä.

Toimintaa ei suunnitella etukäteen tiukasti tietyille viikonpäiville, vaan lasten ajatuksille, innostumiselle ja spontaaneille ideoille on paljon tilaa -> tartutaan niihin.

Toimintaa suunnitellaan lasten kanssa päivittäin: herättelen usein kysymyksillä ”Miten tästä eteenpäin, miten tämän ongelman ratkaisemme. Jos teemme minusta ”isomman” kulloista projektia, aika usein mietimme etukäteen suunnitelman, jonka kanssa lähdemme liikkeelle.

Aineistosta selviää, että lasten osallisuus suunnittelussa toteutuu, kun lapset tulevat kuulluksi ja pystyvät vaikuttamaan toimintaan. Henkilöstö sisällyttää suunnitteluun ja lasten aloitteesta ja mielenkiinnonkohteista syntyneeseen toimintaan pedagogiikan. Tätä kautta myös lasten osallisuus mahdollistuu pedagogisessa suunnittelussa.

Jos tarkastellaan pedagogista suunnittelua siltä kantilta, miten lapsen annetaan tulla kuulluksi -> esim. ”Haluaisin pyydystä leppäkerttuja.”-> Voidaan sanoa ”Pyydystä vaan.” -> osallisuus toteutuu. Pedagogista (ja suunniteltua) aiheesta tekee, jos lapsi saadaan innostettua tutkimaan, mikä leppäkerttu on, piirtämään niitä, askartelemaan, esittämään, värittämään jne. Tällöin lapsi on omalta osaltaan mukana pedagogisessa suunnittelussa.

Henkilöstöllä on tärkeä rooli osallisuuden toteutumisessa pedagogisessa suunnittelussa. Lapsia tuetaan, ollaan heille läsnä, ohjataan ja mahdollistetaan lasten toimijuus sekä rakennetaan sellaisia toimintatapoja, jotka mahdollistavat lasten osallisuuden. Vastauksissa nostetaan esiin tällaisiksi toimintatavoiksi lastenpalaverit, joissa lapsilla on mahdollisuus tuoda esiin omia ajatuksiaan ja mielipiteitään ja vaikuttaa toimintaan, pienryhmätöiminta, joustava päiväjärjestys, asioista äänestäminen lasten kanssa, toiveiden puu, johon kirjataan lasten toiveita sekä ideaseinät, joihin kirjataan ylös lasten ideoita.

Nähdään lapset toimijoina -> aikuinen tukee, on läsnä, ohjaa, mahdollistaa.

Ideaseinä käytössä lasten ideoille.

Yhteisöllisyyden näkökulma tulee vastauksista selkeästi esille. Niissä painottuu yhdessä suunnittelun tärkeys. Lapset tuovat esiin omia ideoitaan ja henkilöstö omiaan ja yhdessä suunnitellaan toimintaa näiden ideoiden pohjalta. Kun lasten kanssa suunnitellaan toimintaa, harjoitellaan muun muassa demokratiaa esimerkiksi äänestämällä mihin mennään retkelle. Toive, mikä jää toteuttamatta kirjataan ylös, jotta se voidaan toteuttaa myöhemmin. Tärkeää on, että kaikki tuntevat itsensä arvokkaaksi yhteisössä ja kokevat, että tulevat kuulluksi ja pystyvät vaikuttamaan toimintaan.

Lasten ideoita kuullaan ja toteutetaan arjessa -> Lapset kokevat itsensä arvokkaaksi ja kohdatuksi omassa yhteisössään (päiväkodissa).

Lapset toimivat yhteistyössä aikuisten kanssa, rakennetaan yhteistä arkea yhdessä.

Lasten osallisuutta oppimisympäristön suunnittelemisessa pidetään tärkeänä. Vastaajat kuvaavat, että lapset ovat mukana muun muassa miettimässä, mitä leluja ja tarvikkeita ryhmässä on esillä.

Ryhmässä olevat leikkivälineet ja -tilat on mietitty yhdessä lasten kanssa tai heidän kiinnostuksensa huomioon ottaen.

Toimintaympäristöä suunnitellaan lasten kanssa päivittäin.

Aineistosta ilmenee, että pedagogista suunnittelua tehdään yhdessä lasten kanssa. Lapset osallistuvat suunnitteluun tuomalla siihen mielenkiinnonkohteitaan, aloitteitaan, ajatuksiaan ja toiveitaan. Henkilöstö tuo suunnitelmiin varhaiskasvatussuunnitelmien sisällöt, lapsesta tehdyt havainnot, lapsen kasvun ja kehityksen tuen tarpeet ja pedagogiikan.

9.2 Lasten osallisuuden toteutuminen ruokailussa

Aineistosta selviää, että lasten osallisuus ruokailussa mahdollistetaan antamalla lasten vaikuttaa omaan toimintaansa ruokailutilanteissa. Lapset saavat itse päättää oman ruokailupaikkansa, ottaa itse ruuan lautaselle, voidella voileivän ja kaataa juoman lasiin, päättää kuinka paljon syövät ja juovat sekä missä järjestyksessä. Lasten kanssa keskustellaan päätöksistä ja ollaan tarvittaessa tukena päätösten tekemisissä.

Ruokailupaikan lapset valitsevat itse päivittäin ja ruokailuitain.

Lapset saa itse ottaa ruuan, samalla harjoitellaan arvioimaan ruuan määrää.

Yhdessä mietitään, kuinka paljon vielä syödään...

Ruokailussa tuetaan lasten toimijuutta. Heitä kannustetaan tekemään asioita itse taitojensa mukaan. Lasten kanssa tehdään asioita myös yhdessä, kuten haetaan ruokakärry keittiöstä ryhmätiloihin ja katetaan pöydät. Lasten kanssa sovitaan yhdessä ruokailun säännöistä ja siitä mitä tapahtuu, jos sääntöjä ei noudata.

Lapsia kannustetaan itsetekemiseen taitojen mukaan.

Lapset saavat valita itse ruokailupaikkansa, yhteisen lasten kanssa tehdyn sopimuksen mukaisesti ruokailupaikkaa vaihdetaan, jos ruokailu muuttuu rauhattomaksi yms.

Vastauksissa nostetaan esiin pienryhmätoiminnan merkitys lasten osallisuuden mahdollistajana ruokailussa. Pienissä ryhmissä syöminen tekee tilanteen rauhallisemmaksi ja jokainen lapsi ehdittää huomioimaan. Pienessä ryhmässä myös vapaakeskustelu onnistuu paremmin.

Ruokailu kahteen osaan jaettuna, jotta tilanne on rauhallisempi ja jokainen lapsi ehdittää huomioida tarpeeksi + siksi, että pienillä nälkä ja väsy jo aiemmin.

Syömme ”pienryhmittäin”.

Aineistosta käy ilmi, että lasten kanssa tehdään yhdessä asioita kannustuen heitä omatoimisuuteen ja omien taitojensa harjoitteluun. Lapsille annetaan mahdollisuus vaikuttaa omaan ruokailuunsa ja tehdä itse päätöksiä.

9.3 Lasten osallisuuden toteutuminen lepoaikaan

Vastauksista ilmenee, että lapset saavat vaikuttaa yhteiseen lepoaikaan. He saavat päättää, millä vaatetuksella lepäävät, minkälaisen unilelun ottavat sänkyyn, kuinka päin sängyssä lepäävät ja mitä kirjaa luetaan. Ryhmissä, jossa osa lapsista nukkuu sängyssä ja osa lepää patjoilla, lapset voivat itse vaikuttaa siihen kummassa ovat. Jos lapset nukkuvat sängyssä, he saavat itse toivoa nukkuvatko he ylä- vai alasängyssä.

Lapset miettivät itse riisuvatko ja kuinka paljon lepoaikaan.

Lasten kanssa käydään kirjastoautolla valitsemissa mieluisia ja mielenkiintoisia satuja lepoaikaan.

Lasten yksilöllinen unentarve otetaan huomioon. Tämän mahdollistaa lepoajan joustava aikataulu. Lapset voivat itse vaikuttaa siihen nukkuvatko sängyssä vai riittääkö heille lepääminen patjalla. Lepoaikaan huomioidaan myös se, haluaako lapsi silittelyä, läheisyyttä vai levätä omassa rauhassa.

Pienet & väsyneet lepäämään aikaisemmin.

Lyhyemmän aikaa isommat, jotka ei tarvitse niin pitkää lepoa.

Lasten kanssa keskustellaan yhteisistä toimintatavoista ja säännöistä lepoaikaan ja yhteiset keskustelut vaikuttavat toimintatapoihin ja sääntöihin.

Kuunnellaan lasten ideoita -> Joskus sadutetaan ja tehdään rentoutumisharjoituksia jne.

Lasten kanssa on keskusteltu, millaisissa vaatteissa hän viihtyy lepohetkellä.

Aineiston mukaan lasten osallisuus lepohetkellä ei muodostu listasta kiellettyjä tai sallittuja asioita, vaan lasten osallisuuden mahdollistamisessa lepohetkellä on kyse henkilöstön ajattelutavasta, lasten kuulluksi tulemisesta ja lasten kanssa käytävistä keskusteluista.

9.4 Lasten osallisuuden toteutuminen ulkoilussa

Vastaajien mukaan lapset voivat vaikuttaa ulkoilun ajankohtaan ja keston. Osa ryhmistä toimii joustavissa pienryhmissä ja ulkoilevat lasten innostuksen mukaan. Osa ryhmistä toimii pedagogisesti perusteluissa pienryhmissä, jolloin ryhmät on jaettu niin, että osa ryhmästä ulkoilee ensin ja heidän tullessa sisälle sisällä olijat lähtevät ulos. Näissäkin vastauksissa korostetaan, että lapset voivat vaikuttaa ulkoilun keston.

Uloslähdöt ja sisälletulot joustavasti lasten innostuksen mukaan, ulkona viihtyvät voivat ulkoilla pidempään.

Tällä hetkellä toimitaan pedagogisesti perustellusti lähes kiinteissä ryhmissä ja ulkoillaan lapsen iän ja jaksamisen mukaan esim. pienet ensin.

Lapset saavat usein päättää missä haluavat ulkoilla, mitä ulkona haluavat tehdä ja kenen kanssa. Lapset voivat vaikuttaa, mitä pukevat päälle. Yhdessä henkilöstön kanssa pohditaan sään asettamia rajoituksia vaatetukselle. Lasten osallisuutta tuetaan myös sillä, että pihassa ei ole turhia sääntöjä.

Retket perustuvat lasten ideoihin. Lapset saavat usein äänestää retkikohteen.

Turhia kieltoja ja sääntöjä ei ole ja lapset saavat esimerkiksi kiipeillä kykyjensä mukaan.

Oppimisympäristöä pidetään tärkeänä asiana lasten osallisuuden mahdollistajana ulkoilussa. Suuri monipuolinen piha ja leikkivälineet ja niiden saatavilla olo koetaan merkityksellisiksi. Vastauksista ilmenee myös, että lasten osallisuuteen vaikuttaa heidän vaikutusmahdollisuudet leikkivälineiden hankinnassa.

Piha itsessään mahdollistaa hyvin lasten osallisuuden, mielikuvituksen ja erilaisten leikkien toteutumisen kiipeilykivineen, leikkimökkeineen jne. sekä tilan puolesta.

Leikkivälineiden hankinnassa on huomioitu lasten toiveita.

Henkilöstön rooli lasten ideoiden ja toiveiden havainnoijana ja mielenkiinnonkohteisiin ja aloitteisiin tarttujana sekä demokratian varmistajana on tärkeää. Lapsille ollaan läsnä myös ulkona ja havainnoidaan heitä. Tämän pohjalta tartutaan lasten aloitteisiin ja mielenkiinnonkohteisiin sekä rikastutetaan lasten toimintaa esimerkiksi liikuntaleikeillä.

Tartutaan lasten ideoihin myös ulkoilun osalta, lähdetään retkelle, mietitään yhdessä tarvittavia välineitä esim. majanrakentamiseen, tutkitaan yhdessä luontoa, leikitään liikuntaleikkejä jne.

Ulkoilussa huomioidaan myös lasten muunlaiset toiveet mm. kädentaitoja (esim. maalata) voidaan toteuttaa ulkona.

Vastausten mukaan lasten osallisuutta ulkoilussa tuetaan mahdollistamalla lasten vaikutusmahdollisuuksia, asettamalla vain sellaisia sääntöjä joita todella tarvitaan ja monipuolisella oppimisympäristöllä.

9.5 Lasten osallisuuden toteutuminen omaehtoisessa leikissä

Päiväkodissa kehitetään lasten kanssa yhdessä omaehtoista leikkiä tukevaa oppimisympäristöä. Sitä muokataan päivittäin lasten mielenkiinnonkohteiden, leikkien, projektien ja toiveiden mukaan. Oppimisympäristössä koetaan tärkeäksi, että leikkivälineet ja tilat ovat suunniteltu leikkiä tukeviksi kiinnittämällä huomiota leikkivälineiden ja liikuntavälineiden saatavilla oloon.

Lapset keskustelelee aikuisten kanssa leikkisuunnitelmasta/leikkiajatuksesta, yhdessä mietitään missä leikkiä on mahdollista leikkiä ja muokataan oppimisympäristöä tarpeen mukaan.

On rakennettu ja tehty rekvisiittaa lasten kanssa jonkin teeman mukaan esim. sirkus, jossa kattona leikkivarjo ja leikkivälineinä palloja, huiveja, renkaita jne. sekä merimaailma, jossa lasten tekemiä kaloja, sinistä kangasta kattona ja seinällä sekä matalasta sängystä lasten ja aikuisten yhdessä tekemä vene purjeineen.

Rekvisiitat, materiaalit, asut, asusteet, roolihahmot ovat lasten saatavilla.

Lapset saavat itse päättää kenen kanssa leikkivät, missä leikkivät, mitä leikkivät ja mitä leikkivälineitä käyttävät. Leikkivälineitä voi kuljettaa sinne,

missä niitä tarvitaan ja oman lelun/leluja voi tuoda päiväkotiin koska tahansa. Osassa ryhmistä lasten leikin valitsemista tuetaan leikinvalintataululla. Leikinvalintataulun avulla varataan leikkitala, mutta lapset voivat viedä sinne mitä leluja haluavat ja leikkiä mitä leikkiä vain. Aineiston mukaan leikinvalintataulu voi mahdollistaa lasten osallisuutta, mutta myös sulkea sitä pois, siksi sen käyttöä harkitaankin aika ajoin.

Lapset saavat valita leikkipaikan, leikkikaverin/-kaverit, mitä leikitään.

Lapset valitsevat leikkipaikan leikkipaikanvalintataulusta, mutta leikkipaikkaan voi ottaa mitä leluja haluaa ja siellä voi leikkiä mitä tahtoo.

Henkilöstön merkitystä lasten omaehtoisessa leikissä korostetaan vastauksissa. Leikille annetaan tilaa, aikaa ja rauhaa. Lapset saavat itse vaikuttaa siihen, koska he lopettavat leikin. Vastausten mukaan lapsia havainnoidaan, autetaan neuvottelemaan, ratkaisemaan ristiriitoja, tuetaan leikkiin mukaan pääsyssä ja siinä pysymisessä.

Aikuinen läsnä-> havainnoi-> auttaa neuvottelemaan, tukee lapsia leikkiin mukaan pääsyssä ja siinä pysymisessä.

Hienoja rakentuneita leikkejä ei aina tarvitse siivota täysin pois, vaan mahdollistetaan leikin jatkaminen.

Vastauksista käy ilmi, että lapset voivat itse vaikuttaa omaan leikkiinsä. Leikit mahdollistetaan, niitä tuetaan ja rikastutetaan sekä luodaan lasten kanssa yhdessä oppimisympäristö, mikä mahdollistaa monipuolisten leikkien toteutumisen.

9.6 Lasten osallisuuden toteutuminen ohjatussa toiminnassa

Henkilöstö ei suunnittele etukäteen tarkkoja ohjaustilanteita, vaan ohjatut tilanteet syntyvät lasten mielenkiinnonkohteista ja aloitteista ja rakentuvat yhdessä lasten kanssa. Pienistäkin asioista voi muodostua projekti, missä kaikki halukkaat saavat olla osallisina. Jos lasten aloitteeseen ei pystytä vastaamaan heti, se kirjataan muistiin ja toteutetaan toisella kerralla.

Aikuiset ei suunnittele etukäteen tarkkoja ohjaustilanteita, vaan tilanteet syntyvät lasten aloitteista esim. pihapelit, sali”jumpat”, tutkimusten tekeminen.

Ohjatut ryhmätilanteet toteutuvat pääasiassa yhdessä lasten kanssa toimien ja keskustellen.

Hyvinkin pienestä lasten ideasta tai kiinnostuksen kohteesta voi yhdessä tekemällä syntyä, vaikka kuinka suuri ja hieno projekti.

Ohjattua toimintaa toteutetaan myös henkilöstön aloitteesta. Ohjattu toiminta perustuu tällöin heidän havainnoimiin lasten tuen tarpeisiin tai käytännön aikatauluihin esimerkiksi liikuntahetket salissa ovat silloin kun ryhmällä on salivuoro. Vastauksissa korostetaan, että lapset saavat vaikuttaa myös henkilöstön aloitteesta alkaneen toiminnan sisältöön. Ohjattu toiminta pyritään toteuttamaan siten, että siinä yhdistyy liike ja leikki niin, että istumista ja paikallaan oloa olisi mahdollisimman vähän.

Tuen tai tarpeiden tai mielenkiinnon mukaan.

Myös aikuisen määrittämässä toiminnassa (esim. jumppa on sinä päivänä, kun on salivuoro) ideoidaan paljon yhdessä lasten kanssa tarkempaa sisältöä.

Mietitään ohjattua toimintaa toteutettavaksi siten, että yhdistetään liikettä ja leikkiä, jotta mahdollisimman moni pääsee innokkuuden mukaan osallistumaan pelkän kuuntelun sijaan (+paikallaan olemisen).

Tutkimuskohteena olevassa päiväkodissa ei järjestetä säännöllisesti toistuvia päivä- tai aamupiirejä. Lasten kanssa pidetään lasten palaverreja, joissa keskustellaan asioista, joista lapset ovat kiinnostuneita ja lapsille ajankohtaisista asioista sekä asioista joita henkilöstö on havainnut. Lasten palaverissa lapset voivat vaikuttaa päiväkodin toimintaan.

Lasten palaverit: Lapset saavat kertoa toiveita ja ehdottaa tekemistä päiväkotiin. Lapsilta kysytään mistä keskustellaan/keskustellaan lapsille ajankohtaisista ilmiöistä/asioista, jotka aikuinen on havainnut.

Lasten kokoukset auttavat luomaan toimintakulttuurin, jossa opettelemme yhdessä osallisuutta.

Lasten mielenkiinnosta ja aloitteista lähtevää toimintaa rikastutetaan ja tuodaan siihen varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa määritellyjä oppimisenalueita. Vastauksista ilmenee, että ohjatun toiminnan rakentaminen lasten kanssa vaatii pedagogista otetta ja herkkyyttä, jotta osataan vahvistaa niitä tilanteita, kun oppimista tapahtuu ja tuoda myös omia ajatuksia lasten saataville. Toimintaa rikastutetaan myös esittämällä lapsille ehdotuksia ja antamalla vaihtoehtoja, joista lapset voivat valita kiinnostavimmat.

Lasten mielenkiinnon mukaan kasvattaja rikastuttaa ohjattuja hetkiä.

Annetaan virikkeitä ja ehdotuksia, mistä lapset voivat valita kiinnostavimmat.

Tehtävänäni on osata tuoda lasten mielenkiinnonkohteeseen kaikkia vasu:n oppimisen alueita, mahdollisuuksien mukaan.

Ohjatun toiminnan rakennan usein lasten kanssa. Tämä vaatii pedagogista otetta ja herkkyyttä huomata ne paikat, joilla oppiminen tapahtuu ja tätä kautta vahvistaa kyseistä toimintaa, ikään kuin ”ujuttaa” omia ajatuksiaan lasten saataville.

Tutkimuskohteena olevassa päiväkodissa ohjattu toiminta rakentuu pääasiassa lasten kanssa yhdessä keskustellen ja toimien. Tällaisilla hetkillä esimerkiksi pelataan yhdessä pihapelejä, sadutetaan, lauletaan lasten toivelauluja ja soitetaan niitä soittimia mitä lapset haluavat, askarrellaan lasten toivomia askarteluja, jumpataan salissa, tutkitaan erilaisia asioita ja toteutetaan yhteisestä toiminnasta muodostuneita projekteja.

9.7 Lasten osallisuuden toteutuminen pedagogisessa dokumentoinnissa

Lapset osallistuvat pedagogiseen dokumentointiin ottamalla valokuvia ja osallistumalla blogin tekoon. Lapset myös toivovat henkilöstön valokuvaa- van tai videokuvaavan heille tärkeitä asioita arjessa.

Lapset välillä ottavat valokuvia tai ovat mukana laittamassa niitä blogiin.

Keskustellaan lasten kanssa ja siirretään kuulumisia blogiin viikoittain.

Lapset saavat kommentoida kuvia.

Vastaajien mukaan lasten kanssa dokumentoidaan toimintaa ja yhteisiä havaintoja tekemällä esimerkiksi kevätseurantaa seinälle. Lapset piirtävät piirustuksia toiminnasta ja heiltä kysytään mielipiteitä ja ajatuksia ja niitä laitetaan seinälle esille. Esillä olevaan dokumentointiin palataan aika ajoin ja niistä keskustellaan yhdessä.

Omat piirustukset toiminnasta/retkistä.

Lasten töitä paljon esillä.

Vastaajien mielestä pedagogista dokumentointia tehdään liian vähän. He toivovat, että lapset olisivat enemmän mukana blogin tekemisessä ja ottaisivat enemmän valokuvia.

9.8 Lasten osallisuuden toteutuminen pedagogisessa arvioinnissa

Lapset ovat monella tapaa mukana toiminnan arvioinnissa. Heiltä kysytään suullisesti arjen eri tilanteissa, mitä mieltä he ovat olleet toteutetusta toiminnasta ja tapahtumista ja lasten ajatuksia kirjataan ylös. Vastauksista selviää, että lasten kanssa arvioidaan keskustelemalla myös tunteisiin ja vuorovaikutukseen liittyviä asioita.

Isompien lasten kohdalla, jolla kielelliset valmiudet ovat jo kehittyneempiä voidaan arviointia toteuttaa sanallisesti.

Toiminnan jälkeen kysellään, mikä kivaa/huonoa/mitä halusivat ensi kerralla ja miksi.

Lasten palavereissa keskustellaan mitä tykkää leikkiä tms.

On paljon tilanteita, joihin olemme havahtuneet vasta lapsen kanssa keskustellen. Esimerkiksi kiusaamistilanteet, miltä jostakin joku tuntuu, kuka on kiva kaveri ym.

Lapset arvioivat tekemistä/tapahtumaa piirtämällä siitä itselleen tärkeän asian. He voivat myös piirtää hymynaaman, jos toiminta on ollut kivaa ja surunaaman jos he eivät ole pitäneet siitä. Lapset arvioivat toimintaa myös heille järjestettyjen kyselyiden avulla.

Lapset ovat antaneet palautetta hymynaama-piirroksin, lisäksi ovat piirtäneet itselleen tärkeän asian siitä hetkestä, josta arviota tarvitaan.

Tietyin väliajoin lapsille kysely päiväkodissa.

Lasten taitoja ja niiden kehittymistä arvioidaan yhdessä lasten kanssa esimerkiksi perushoitotilanteissa. Lasten itsearviointia ja siihen liittyviä taitoja voisi tuoda vastaajien mukaan enemmän esiin ryhmässä.

Huomaatko, kuinka olet oppinut jo näin hienon taidon...mitä seuraavaksi haluaisit oppia.

Lasten osallisuuden toteutuminen pedagogisessa arvioinnissa perustuu kii-reettömään vuorovaikutukseen lasten kanssa. Vastaajat toteavat, että mitä nuoremasta lapsesta on kyse, sitä enemmän arviointi painottuu henkilöstön tekemiin havaintoihin. Tärkeänä asiana pidetään myös sitä, että lasten mielipiteet ja arvoinnit vaikuttavat toimintaan.

Lasten palautteiden ja kyselyiden kautta on saatu uutta tietoa ja näkökulmia siihen, miten lapsi kokee päiväkotipäivänsä ja aikuisen toiminnan.

Kasvattajan tekemät havainnot, mitä lapsi leikkii, mistä on kiinnostunut ja sanalliset arvioinnit-> välitön palaute meille, jonka mukaan toimintaa arvioidaan ja kehitetään.

Mitä pienemmästä lapsesta on kyse, sitä tärkeämpää ovat kasvattajien tekemät havainnot; mitä lapsi leikkii, mistä hän on kiinnostunut jne.

Lasten osallisuuden koetaan toteutuvan hyvin pedagogisessa arvioinnissa. Keskeisinä asioina pidetään kiireettömyyttä, pysähtymistä ja lasten kuuntelua.

9.9 Kehittämiskohteet, jotta lasten osallisuus toteutuisi mahdollisimman hyvin tulevaisuudessa

Vastauksista selviää, että henkilöstö kaipaa yhteisen osallisuuskulttuurin vahvistamista. Osallisuuskulttuuria voidaan vahvistaa dialogissa, jossa syntyy yhteinen kieli osallisuuden arvopohjasta ja käsitteistä. Vastaajat haluavat käydä enemmän pedagogista keskustelua ja arviointia siitä, mitä lasten osallisuus on, jotta kaikilla olisi siitä varmasti yhtenäinen näkemys, selkiyttää yhteisiä tapoja toteuttaa lasten osallisuutta ja asettaa rajat toiminnalle.

Toimintakulttuuri sekä ympäristö vaativat/tarvitsevat tietoista ja tahdonalaista suunnittelua, toimintaa sekä arviointia meiltä kasvattajilta. Yhteisen arvopohjan luominen, käsitteiden rakentuminen, dialogi=yhteinen kieli mahdollistavat osallisuuden kulttuurin syntymistä.

Edelleen tulisi kyseenalaistaa ja miettiä arkea, mitä voisimme tehdä erilalla, jotta lasten osallisuus toteutuisi arjessa.

Lasten osallisuuden toteutuminen mahdollisimman hyvin päiväkodissa vaatii koko henkilöstön sitoutumista ja innokkuutta. Lapset tulee nähdä toimijoina ja heidän toimijuuttaan tulee vahvistaa. Tärkeiksi asioiksi nostetaan lapsista välittäminen, läsnäolo, jatkuva lasten havainnointi, lasten kuuleminen, lasten ideoihin tarttuminen ja lasten vaikutusmahdollisuudet omaan arkeensa. Vastauksissa nousee esiin, että näitä kaikkia asioita halutaan kehittää.

Lasten osallisuus rakentuu arjen pienistä tärkeistä asioista kuten kuuntelusta, aidosta läsnäolosta ja välittämisestä.

Aikuisilla halu nähdä lapset toimijoina, oman arjen rakentajina omassa tärkeässä yhteisössään.

Kaikkien aikuisten tulisi sitoutua siihen, että lasten ideoihin tartutaan. Aikuisten täytyisi innostua enemmän tekemään yhdessä lasten kanssa.

Vielä enemmän suunnittelua lasten kanssa, myös laajempien kokonaisuuksien suunnittelua ja arkitilanteiden miettimistä lasten näkökulmasta.

Aineiston mukaan lasten osallisuus toteutuu ulkoilussa, mutta kehittämistarpeeksi nähdään pedagogisen sisällön lisääminen pihalla tapahtuvaan toimintaan.

Lapset ovat osallisia omaan ulkoilunsa sisältöön, mutta pedagogisessa mielessä käsitettä saa kyllä hakea suurennuslasilla päiväkodin pihamaalta.

Vastauksissa käy ilmi yhteisöllisyyden merkitys lasten osallisuuden toteutumisessa. Ryhmäytymistä ja tiimityötä sekä koko yhteisön kesken käytävää dialogista keskustelua ja yhtenäistä näkemystä pidetään erittäin tärkeänä.

Huomio ryhmäytymiseen: myös ”hiljaisten” lasten osallisuus/osallisuuden tunne päivän tapahtumiin.

Iso ja tärkeä seikka on onnistunut ja kehittyyvä tiimityö.

Dialogi – yhteinen kieli mahdollistaa osallisuuden kulttuurin syntymisen.

Jotta lasten osallisuus toteutuisi mahdollisimman hyvin päiväkodissa vastaajat pitävät tärkeänä havainnoinnin, dokumentoinnin ja arvioinnin toteutumista arjessa. Etenkin tarve lisätä lasten osallisuutta pedagogisessa dokumentoinnissa ja sen hyödyntäminen toiminnan kehittämisessä nousee vastauksissa esille.

Havainnointi, dokumentointi ja arviointi erittäin tärkeää, jotta pystyy kehittämään oman ryhmän toimintaa.

Lapsia täytyy kuulla vielä enemmän ja heidän kiinnostuksen kohteita havainnoida ja laittaa muistiin.

Lapset enemmän dokumentointiin mukaan.

Kehittämisehdotuksiksi vastaajat nostavat lapsille laadittujen kyselyjen säännöllisen käytön, videoiden kuvaamisen lasten kanssa ja toimintatavan kehittämisen, jolla mahdollistettaisiin säännöllinen blogin tekeminen yhdessä lasten kanssa. Toimintaa voisi tehdä seinille enemmän näkyväksi esimerkiksi lasten piirustuksia, kielen tukena käytettäviä kuvia ja valokuvia voisi olla enemmän esillä. Aineiston mukaan ryhmän varhaiskasvatussuun-

nitelman voisi laittaa seinälle näkyville ja lasten kanssa yhdessä keskustella, kuinka siihen kirjattuja asioita voisi sisällyttää toimintaan ja kirjata lasten ideoita ryhmävasuun näkyväksi.

Lasten kanssa voisi kuvata enemmän videoita ja tehdä toimintaa näkyväksi kaikenlaisin kuvin seinälle. (piirustukset, kielen tukena käytettävät kuvat, valokuvat jne.)

Joskus meillä oli myös näkyvillä ryhmävasu, jossa meidän ryhmän esiin nousseisiin asioihin ja harjoiteltaviin taitoihin lapset olivat kertoneet ”sääntöjä” ja ratkaisuja. Sellainen täytyisi ottaa taas käyttöön.

Päiväkodissa on tarve kehittää oppimisympäristöä niin, että se tukee lasten osallisuutta päiväkodissa. Vastaajat haluavat kiinnittää entistä enemmän huomiota siihen, että oppimisympäristö houkuttelee monipuoliseen toimintaan ja kaikki lelut ja toimintavälineet ovat lasten saatavissa. Lapset halutaan ottaa myös mukaan oppimisympäristön suunnitteluun entistä enemmän.

Entistä enemmän huomiota oppimisympäristöön (monipuolisempaan toimintaan houkuttelevia välineitä esim. tutkimiseen, käsitöihin, musiikkiin jne. esille)

Lapset mukaan päättämään leluostoksista (ainakin osittain).

Lulut, roolivaatteet, materiaalit saataville siten, että lapset pystyy oikeasti toteuttamaan itseään.

Vastauksista selviää, että pienemmät ryhmäkoot helpottaisivat ja mahdollistaisivat paremmin lasten osallisuuden ja yhdessä tekemisen sekä aikuisten jaksamisen, motivaation ja innokkuuden säilymisen.

10 JOHTOPÄÄTÖKSET

Avoimessa kyselyssä kysyttiin, miten lasten osallisuus toteutuu pedagogisessa suunnittelussa, ohjatussa toiminnassa, ulkoilussa, lepoaikailla, ruokailussa, omaehtoisessa leikissä, pedagogisessa dokumentoinnissa sekä arvioinnissa. Tuloksista selviää, että lasten osallisuus tutkimuskohteena olevassa päiväkodissa toteutuu monipuolisesti.

Shierin (2001) mallin mukaan arvioituna henkilöstö on sitoutunut lasten osallisuuden mahdollistamiseen, heillä on keinoja sen toteuttamiseksi ja toiminta on muuttunut koko työyhteisön toimintatavaksi. Tutkimuskohteena oleva päiväkotit asettuu tulosten mukaan pääosin Shierin (2001)

osallisuuden tasomallin neljännelle ja viidennelle tasolle, liikkuen tarvittaessa alemmille tasoille huomioiden lasten iän ja tuen tarpeet. Henkilöstö ottaa lapset mukaan päätöksentekoprosessiin ja jakaa valtaa lasten kanssa. Lapset osallistuvat henkilöstön kanssa yhdessä toiminnan suunnitteluun, toteuttamiseen, dokumentointiin ja arviointiin. Työyhteisöön on muodostunut monia toimintatapoja, joilla lasten mukanaolo päätöksentekoprosessissa varmistetaan ja jaetaan valtaa henkilöstön ja lasten kesken. Viidennellä tasolla lapset saavat valtaa, mutta myös kantavat vastuuta oman ikänsä ja kehitystasonsa mukaan. Tutkimusaineistosta ei ilmennyt, kuinka tutkimuskohteena olevassa päiväkodissa lasten vastuu toteutuu, joten täysin varmaa johtopäätöstä osallisuuden tasosta ei pysty tekemään.

Tutkimuksessa selvisi, että lasten osallisuuden mahdollistamisessa on huomioitu Turjan (2011) osallisuuden moniulotteellisuuden mallin kaikki ulottuvuudet. Lapset saavat tietoa toiminnasta, heitä kuullaan ja he ovat mukana päättämässä asioista. Heidän kanssaan neuvotellaan ja toimitaan yhdessä niin, että henkilöstö jakaa valtaa heidän kanssaan, jotta he pystyvät oikeasti vaikuttamaan asioihin. Lapsilla on mahdollisuus vaikuttaa itseään ja koko ryhmään vaikuttaviin asioihin esimerkiksi omaan leikkiinsä ja päiväkodin juhliin. He pystyvät vaikuttamaan myös asioihin, jotka tapahtuvat tällä hetkellä, mutta myös asioihin, joilla on pitkäkestoisempia vaikutuksia kuten yhteisiin sääntöihin ruokailussa ja oppimisympäristöön. Neljännen ulottuvuuden muodostaa lasten tunne omasta osallisuudestaan. Tulosten mukaan päiväkodissa tuetaan lasten tunnetta omasta osallisuudestaan mahdollistamalla se päivän jokaisessa hetkessä. Tässä tutkimuksessa ei tutkittu, miten lapset kokevat oman osallisuutensa, joten täyttä varmuutta siitä ei ole. (vrt. Turja 2011, 48–51.)

Tässä luvussa avaan, millaisia tapoja päiväkodin toimintakulttuuriin on muodostunut mahdollistaa lasten osallisuus ja kuinka lasten osallisuus toteutuu pedagogisessa suunnittelussa, toiminnassa, dokumentoinnissa ja arvioinnissa. Tiivistän merkittävimmät tutkimustulokset ja vertaan niitä aiemmin esitettyyn teoriaan ja aikaisempiin tutkimustuloksiin. Lopuksi tuon esiin ne kehittämiskohteet, jotka lastentarhanopettajat näkevät tärkeiksi, jotta lasten osallisuus toteutuisi mahdollisimman hyvin kahden vuoden päästä.

10.1 Toimintakulttuuriin muodostuneita tapoja mahdollistaa lasten osallisuus

Tulosten mukaan päiväkodin toimintakulttuuriin on muotoutunut monia toimivia tapoja mahdollistaa lasten osallisuus. Lasten osallisuuden toteutuminen mahdollistetaan olemalla lapsille läsnä, havainnoimalla heitä sekä kuuntelemalla heidän mielipiteitään, ajatuksiaan ja toiveitaan. Lasten osallisuuden mahdollistamisessa on tärkeää, kuinka henkilöstö asettuu vuorovaikutustilanteeseen lasten kanssa. Pupita-Mattila (2011, 18, 28) korostaa kohtaamisen taitoa. Kohtaamisessa henkilöstö rohkaisee lapsia kertomaan mielipiteitään, on kiinnostunut lasten asioista ja näkee ja kuulee lapsia aidosti.

Tutkimuksessa tuli esiin lasten palaverit, ideaseinät ja toiveiden puut keinoksi varmistaa kaikkien mielipiteiden huomioiminen. Lasten osallisuutta tuetaan käyttämällä lasten kanssa demokraattisia toimintatapoja kuten äänestämistä ja neuvottelua. Turjan (2010, 30) mukaan lasten osallisuuden toteutumisessa on tärkeää, että kaikkia ryhmään kuuluvia lapsia kuunnellaan, kaikki näkökulmat otetaan huomioon ja lapsia ohjataan käyttämään demokraattisia toimintatapoja.

Yhdeksi toimintatavaksi nousi pienryhmätoiminta. Silloin, kun pienryhmätoiminta on jatkuvaa ja pedagogisesti suunniteltua, se vahvistaa lasten osallisuuden tunnetta (Leinonen 2014, 29). Tuloksista selviää, että osassa ryhmistä toimitaan pedagogisesti perustelluissa pienryhmissä ja osassa ryhmistä joustavissa pienryhmissä, mitkä muotoutuvat lasten mielenkiinnon mukaan. On pienryhmät sitten kiinteitä tai muotoutuvat joustavasti Järvisen ja Mikkolan (2015, 17, 39) mukaan pienessä ryhmässä lapset kokevat tulevansa kuulluksi ja heitä ymmärretään. Heidän on helpompi tehdä aloitteita, kertoa ideoistaan, tehdä valintoja ja osallistua päätöksentekoon.

Oppimisympäristön kehittäminen lasten kanssa on yksi henkilöstön toimintatapa mahdollistaa lasten osallisuus. Ryhmissä olevat leikkivälineet ja tilat on mietitty yhdessä lasten kanssa tai heidän kiinnostuksensa huomioon ottaen. Osa henkilöstöstä suunnittelee oppimisympäristöä lasten kanssa päivittäin. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (Opetushallitus 2016, 30) veloitetaan suunnittelemaan oppimisympäristöä yhdessä lasten kanssa.

Tulosten mukaan lapset nähdään aktiivisina toimijoina ja heidän toimijuutensa tuetaan. Sillä, millaisia toimijoita lasten ajatellaan olevan, on suuri merkitys lasten osallisuuden toteutumisessa (Lipponen, Kumpulainen & Hilppö 2013, 162). Lasten toimijuutta tuetaan kannustamalla heitä tekemään asioita itse omien taitojen mukaan henkilöstön ollessa läsnä ja tukena. Lapset esimerkiksi ottavat itse ruuan ja harjoittelevat neuvottelemaan ristiriitatilanteissa. Henkilöstö ei tee asioita valmiiksi, vaan lasten kanssa toimitaan yhdessä, esimerkiksi haetaan ruokakärry ja katetaan pöydät. Lapsille luodaan paljon vaikuttamisen mahdollisuuksia ja tilaisuuksia osallistua kaikkeen toimintaan oman kiinnostuksensa mukaan. Kumpulainen, Krokfors, Lipponen, Tissari, Hilppö ja Rajala (2010, 25–32) toteavat, että lapsille tulee luoda mahdollisuuksia tehdä aloitteita, kyseenalaistaa asioita, tehdä näkyväksi omaa osaamistaan, osallistua päätöksentekoon ja vaikuttaa asioihin sekä nähdä niiden vaikutus itseän ja muihin, jotta heidän toimijuutensa kehittyvät.

Tuloksista nousee esiin myös lasten iän merkitys lasten toimijuuden tukemisessa. Mitä pienempiä lapset ovat sitä tärkeämpänä vastaajat pitävät, että henkilöstö havainnoi heitä. Lapset joilla ei ole vielä kieltä ilmaisevat itseään eleillä, asennoilla, jakamalla huomion kohteitaan, aikomuksiaan ja

tunnetilojaan (Kronvist & Pulkkinen 2007, 110–112). Tämän vuoksi henkilöstön läsnäolo ja havainnointi nousee isoon rooliin lasten toimijuuden tukemisessa ja osallisuuden mahdollistajana. Kronvist ja Pulkkinen (2007, 114) toteavat, että kun lasten toimijuutta tuetaan, niin noin neljä vuotiaana lapset kokevat olevansa toimijoita, jotka kokevat, tuntevat, suunnittelevat ja toimivat sekä ymmärtävät ja tulkitsevat tapahtumia.

Varhaiskasvatussuunnitelmien perusteissa määritellään, että lapsilla on oikeus kuulua ryhmään ja kokea yhteisöllisyyttä (Opetushallitus 2016, 4). Yhteisöllisyys lasten osallisuuden mahdollistajana kaikessa toiminnassa nousi tutkimuksen tuloksissa esille. Henkilöstö pitää tärkeänä, että lapset kokevat kuuluvansa päiväkodin yhteisöön. Yhteisöllisyyden tunteen syntymistä tuetaan huolehtimalla, että lapset tuntevat tullessa kuulluksi, tuntevat pystyvänsä vaikuttamaan toimintaan ja tätä kautta tuntevat itsensä arvokkaaksi omassa yhteisössään. Leinisen, Vennisen ja Ojalan (2011, 95) mukaan tällöin lapset tuntevat turvallisuutta, kaikkia kunnioitetaan ja toimitaan yhdessä. Tällainen yhteisöllinen toiminta tukee lasten osallisuuden kokemista.

10.2 Lasten osallisuuden toteutuminen pedagogisessa suunnittelussa

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa määritellään, että pedagogisen toiminnan suunnittelu koostuu henkilöstön suunnittelusta, lasten ja henkilöstön yhdessä ideoimista suunnitelmista ja lasten omaehtoisista suunnitelmista (Opetushallitus 2016, 36). Tulosten mukaan toiminnan suunnittelu tutkimuskohteena olevassa päiväkodissa koostuu varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaisesti ja lasten osallisuus toiminnan suunnittelussa toteutuu erittäin hyvin.

Henkilöstö vastaa, että pedagogisessa suunnittelussa huomioidaan varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, lasten varhaiskasvatussuunnitelmat, ryhmän varhaiskasvatussuunnitelma, lapsista tehdyt havainnot, lasten kiinnostusten kohteet, kehityksen tuen tarpeet, oppimisen alueet ja pedagogiikan toteutuminen. He luovat näiden asioiden ohjaamana kehyksen, jonka avulla tehdään pedagogista suunnittelua niin, että lasten osallisuus mahdollistuu. Henkilöstö ei suunnittele toiminnan sisältöjä etukäteen, vaan he suunnittelevat toimintaa kokonaisvaltaisesti. Katajan (2014, 59, 74) mukaan kokonaisvaltainen suunnittelu tarkoittaa, että henkilöstö ei suunnittele yksittäisiä aikoja ja paikkoja sidottuja toimintatuokioita, vaan he suunnittelevat vuorovaikutusta, henkilöstön toimintaa, toimintaympäristöä ja ryhmän varhaiskasvatussuunnitelmaa.

Henkilöstö ja lapset suunnittelevat yhdessä toiminnan sisältöä, mitä tehdään, missä tehdään ja miten tehdään. Lasten on helpompaa motivoitua ja sitoutua toimintaan, mikä kiinnostaa heitä ja johon he ovat itse saaneet vaikuttaa (Kataja 2014, 74). Turjan mukaan lapsille on erittäin tärkeää kokea ja olla tietoisia siitä, että he pystyvät vaikuttamaan asioihin ja heidän mielenkiinnonkohteensa ja ideansa vaikuttavat toimintaan, näin he voivat

tuntea osallisuutta (Turja 2010, 30). Tällaista toiminnan suunnittelua tukee myös varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (Opetushallitus 2016, 36–37), joka painottaa toiminnan suunnittelun lähtökohtana lasten mielenkiinnonkohteita ja heille merkityksellisiä asioita.

Suunnitelmia tehdään yhdessä lasten kanssa arjessa toiminnan lomassa ja tarpeen mukaan myös etukäteen esimerkiksi isompia projekteja tai päiväkodin juhlia suunniteltaessa. Heikka, Hujala ja Turja (2009, 34) ovat kokeneet, että aikuisen ja lapsen yhteinen suunnittelu synnyttää toimintaa ja projekteja, joissa tutkitaan ilmiöitä monipuolisesti erilaisia toimintamuotoja soveltaen niin, että ne sisältävät kaikki ohjaavien asiakirjojen edellyttämät sisällöt.

Tutkimuksen mukaan lapsilla on mahdollisuus suunnitella toimintaa myös keskenään. He voivat muun muassa suunnitella missä leikkivät, mitä leikkivät ja kenen kanssa. Kaikki tavarat ovat lasten saatavilla ja heidän kanssaan on keskusteltu toiminnan reunaehdoista ja resursseista. Turjan (2011, 49–50) mukaan, mitä enemmän lapset saavat tietoa ja pystyvät osallistumaan toiminnan suunnitteluun ja olemaan mukana päättämässä asioista, sitä enemmän he voivat tuntea osallisuutta.

10.3 Lasten osallisuuden toteutuminen pedagogisessa toiminnassa

Päiväkodissa ei pidetä henkilöstön etukäteen suunnittelemissa ohjattuja toimintatuokioita eikä aamu- tai päiväpiirejä, vaan lapsilla on mahdollisuus vaikuttaa toiminnan sisältöihin. Ohjattu toiminta rakentuu arjessa niin, että henkilöstö havainnoi toimintaa, tarttuu lasten aloitteisiin ja mielenkiinnonkohteisiin ja tämän pohjalta toimintaa suunnitellaan ja toteutetaan yhdessä lasten kanssa.

Toimintaa toteutetaan samassa hetkessä yhdessä toimien ja keskustellen tai aikaisemmin yhdessä tehtyjä suunnitelmia toteuttaen. Fonsen (2016, 192) toteaa, että toiminta lasten kanssa etenee vastavuoroisen dialogin avulla, eikä toiminnan päämäärää voi tietää etukäteen. Katajan (2014, 61) mukaan kun henkilöstö tietää teorian, toiminnan tavoitteet, lasten kehityksen ja monenlaisia toimintatapoja ja menetelmiä, he pystyvät soveltaamaan niitä tuoden pedagogisen sisällön spontaaneihinkin tilanteisiin.

Vastaajat kuvaavat, että he tuovat pedagogista sisältöä ja luovat lapsille vaikutusmahdollisuuksia myös antamalla lapsille vaihtoehtoja, joista he voivat valita kiinnostavimmat. Koivula (2010) on omassa tutkimuksessaan ”Tutkimusmatka osallisuuteen” todennut, että vaihtoehtojen tarjoaminen lapsille voi johtaa siihen, että lapset valitsevat henkilöstön määrittelemistä vaihtoehtoista ilman, että he saavat kertoa lainkaan omia mielipiteitään. Tällainen toimintatapa estää tutkimuksen mukaan lasten osallisuutta. Turjan (2016) mukaan vaihtoehtojen antaminen voi johtaa siihen, että henkilöstö antaa vaihtoehtoja tai kysyy asioita vain aiheista, jotka kiinnostavat heitä itseään. Pienten lasten osallisuus voi kuitenkin lähteä vaihtoehtoista

valitsemisesta (Turja 2011, 49). Tutkimuksen tuloksissa ei tullut esiin, minkä ikäisille lapsille henkilöstö antaa vaihtoehtoja rikastaessaan toimintaa.

Ohjattua toimintaa toteutetaan myös henkilöstön aloitteesta silloin, kun he ovat havainnoineet, että lapset tarvitsevat tukea jossakin asiassa tai arjen aikataulut määrittelevät toimintaa esimerkiksi salivuoro. Tällaisessa toiminnassa lapset saavat vaikuttaa mahdollisimman paljon toiminnan sisältöön. Turja (2016) toteaa, että aloite toimintaan voi tulla keneltä tahansa. Oleellista on se, miten toimintaa viedään yhdessä eteenpäin.

Tulosten mukaan ohjatun toiminnan rakentaminen lasten kanssa vaatii henkilöstön aktiivisuutta, pedagogista otetta ja herkkyyttä, jotta he huomaavat tilanteiden pedagogiset mahdollisuudet ja tarttuvat niihin rikastuttamalla toimintaa tuomalla omia ajatuksia sekä ohjaavien asiakirjojen sisältöjä lasten saataville ja yhteiseen toimintaan. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (Opetushallitus 2016, 38–40) painotetaan, että henkilöstön on aktiivisesti tartuttava lasten aloitteisiin ja huomattava toiminnan pedagogiset mahdollisuudet ja varmistettava, että toiminta edistää kaikkien lasten kehitystä ja oppimista.

Lasten osallisuutta ruokailutilanteissa tukee, kun he voivat itse vaikuttaa siihen missä pöydässä istuvat ja kenen vieressä. He voivat vaikuttaa, kuinka paljon haluavat ruokaa ja kuinka se asetetaan lautaselle. Lapset saavat itse tuntea, koska ovat kylläisiä eivätkä jaksakaan enää syödä. (Kettukangas & Härkönen 2014, 109–110.) Nämä asiat toteutuvat tutkimuskohteena olevassa päiväkodissa jokaisessa ryhmässä. Tämän lisäksi ainakin vanhimmat lapset saavat voidella itse voileipänsä ja harjoitella juoman kaatamista lasiin.

Lepohetket voidaan suunnitella lasten kanssa yhdessä mukaviksi hetkiksi niin, että päivälevon tavoite saavutetaan ja lasten osallisuus toteutuu (Kettukangas & Härkönen 2014, 104–112). Tutkimuksen tuloksista selviää, että lapset voivat vaikuttaa lepohetkellä moneen asiaan. He voivat muun muassa valita nukkumipaikkansa, vaatetuksensa, unikaverinsa, luettavia kirjoja ja heidän kanssaan keskustellaan yhteisistä säännöistä ja toimintatavoista ja keskustelut myös vaikuttavat toimintaan.

Ulkona lapset voivat vaikuttaa pukeutumiseensa, ulkoilupaikkaan, ulkoilun keston, omaan toimintaansa, kenen kanssa ovat ja joissain ryhmissä ulkoilun ajankohtaan. Kettukangas ja Härkönen (2014, 108) korostavat, että lasten osallisuutta ulkoilussa voidaan lisätä juuri heidän vaikutusmahdollisuuksiaan lisäämällä.

Omaehtoisessa leikissä lapset voivat vaikuttaa siihen missä, mitä, kenen kanssa ja kuinka kauan leikkivät. He voivat itse valita, mitä leikkivälineitä leikissä käyttävät. Osassa ryhmistä lapset voivat käyttää leikinvalintataulua valitsemisen tukena, mutta sen käyttöä arvioidaan säännöllisesti lasten

osallisuuden tukemisen näkökulmasta. Leinosen (2014, 26–27) mukaan leikinvalintataulu tukee lasten osallisuutta, kun se on pedagogisesti suunniteltua ja sitä kehitetään lasten kehittyessä.

10.4 Lasten osallisuuden toteutuminen pedagogisessa dokumentoinnissa

Tuloksista selviää, että lasten osallisuus pedagogisessa dokumentoinnissa toteutuu, mutta lastentarhanopettajien näkemysten mukaan sitä tehdään liian vähän. Lapset osallistuvat pedagogiseen dokumentointiin ottamalla valokuvia, osallistumalla blogin tekemiseen, pyytämällä henkilöstöä kuvaamaan toimintaa, piirtämällä piirustuksia toiminnasta sekä kertomalla mielipiteitään ja ajatuksiaan, joita kirjataan ylös. Lasten piirustukset ja ylös kirjatut ajatukset laitetaan seinälle esille. Fonsen (2016, 196) painottaa, että pedagogisen dokumentoinnin tulisi olla osa jokapäiväistä vuorovaikutusta. Sen avulla saadaan kuuluviin kaiken ikäisten lasten ajatukset, mielenkiinnon kohteet, oppiminen, ajatukset ja ideat sekä saadaan ne näkyväksi lapsille, henkilöstölle ja vanhemmille.

Dokumentointiin palataan aika ajoin ja niistä keskustellaan lasten kanssa yhdessä. Vastauksista ei tullut esiin käytetäänkö ylös kirjattuja dokumentteja toiminnan suunnittelun, arvioinnin tai kehittämisen tukena. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (opetushallitus 2016, 37) määritetään, että lapset voivat olla osallisina toiminnan suunnittelussa, arvioinnissa ja kehittämisessä pedagogisen dokumentoinnin avulla.

Valokuvat, blogi ja piirustukset dokumentoivat ylös sitä mitä on tehty ja miten on tehty. Vastauksissa ei tullut kuitenkaan ilmi dokumentoidaanko sitä miksi jotain tehdään tai pohditaanko sitä dokumentoinnin avulla. Keskinen ja Lounassalon (2011, 203) mukaan dokumentoinnin avulla voimme kysyä mitä, miten ja miksi jotain olemme tehneet. Tällä tavalla voidaan kehittää toimintatapoja ja työmenetelmiä, asettaa tavoitteita ja ymmärtää lapsia paremmin.

10.5 Lasten osallisuuden toteutuminen pedagogisessa arvioinnissa

Pedagogisessa arvioinnissa lasten osallisuus toteutuu tulosten mukaan hyvin. Lapset ovat siinä monipuolisesti mukana. He osallistuvat arviointiin suullisesti, niin että heiltä kysytään mielipiteitä toiminnasta. Heidän kanssaan arvioidaan keskustelemalla myös tunteisiin ja vuorovaikutukseen liittyviä asioita. Lapset arvioivat toimintaa myös piirtämällä kuvia tapahtumista tai mielipidettään kuvaavia hymynaamoja. Heille tehdään kyselyjä, joiden avulla he voivat arvioida toimintaa. Lasten kanssa arvioidaan yhdessä heidän taitojaan ja kehitystään esimerkiksi perushoitotilanteissa kiinnittämällä huomiota lasten taitoihin ja vahvuuksiin. Turjan (2014, 11) mukaan pedagoginen arviointi on prosessi, jota tehdään yhdessä lasten kanssa. Heikka, Hujala ja Turja (2009, 85) kirjoittavat, että tämä auttaa

lasta tiedostamaan ajatuksiaan sekä esittämään ja perustelemaan mielipiteitään.

Tuloksista tulee esiin, että henkilöstö käyttää pedagogista arviointia, missä lapset ovat olleet osallisena, hyödyksi lasten näkökulmien saavuttamiseen ja toiminnan arviointiin ja kehittämiseen. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2016, 60) määritetään, että pedagogisen arvioinnin avulla voidaan kehittää varhaiskasvatusta. Turja (2014, 28) toteaa, että arvioinnista saatujen tietojen hyödyntäminen suunnittelussa, toiminnassa ja kehittämisessä tekee arvioinnista mielekästä.

10.6 Kehittämiskohteet, jotta lasten osallisuus toteutuisi tulevaisuudessa mahdollisimman hyvin

Tuloksista selviää, että henkilöstö kaipaa yhteisen osallisuuskulttuurin vahvistamista. He haluavat avoimen keskustelun kautta varmistaa, että kaikilla on yhteinen näkemys siitä, mitä lasten osallisuus päiväkodissa tarkoittaa ja millaiset tämän työyhteisön tavat on sitä toteuttaa. Henkilöstö haluaa arvioida ja kehittää lasten osallisuuden toteutumista kyseenalaistamalla ja miettimällä omia toiminta- ja ajattelutapoja. Tärkeiksi asioiksi ja kehittämisen kohteiksi lasten osallisuuden toteutumisessa nousi havainnointi, lasten kuuleminen, lasten ideoihin tarttuminen ja lasten vaikutusmahdollisuudet. Yhteisöllisyys nousi tuloksissa myös tärkeäksi asiaksi lasten osallisuuden mahdollistajana. Tulevaisuudessa halutaan kiinnittää entistä enemmän huomiota ryhmäytymiseen, toimivaan tiimityöhön sekä koko työyhteisön väliseen yhteistyöhön.

Pedagoginen dokumentointi nousee tuloksissa selväksi kehittämisen kohteeksi. Sitä halutaan kehittää ottamalla säännöllisempään käyttöön monipuolisia dokumentointitapoja ja kehittää niitä. Dokumentointitavat, joita lastentarhanopettajat haluavat kehittää ovat muun muassa lapsille kohdistetut kyselyt, videoiden kuvaaminen lasten kanssa, blogin käyttö ja toiminnan tekeminen seinille näkyväksi. Pedagogista dokumentointia halutaan tulevaisuudessa tehdä entistä enemmän lasten kanssa yhdessä.

Oppimisympäristön kehittäminen ulkona ja sisällä nousee tuloksissa yhdeksi kehittämisen kohteeksi, jolla tuetaan lasten osallisuutta. Henkilöstö haluaa, että oppimisympäristö houkuttelee entistä enemmän monipuoliseen toimintaan, kaikki lelut ja toimintavälineet olisivat lasten saatavilla ja lapset olisivat enemmän mukana toimintaympäristön suunnittelemisessa. Tuloksissa tuli myös esiin, että oppimisympäristön kehittäminen voisi olla keino, jonka avulla aikuiset tarttuisivat innokkaammin lasten aloitteisiin ulkona ja ulkona tapahtuvaan toimintaan saataisiin lisättyä entistä enemmän pedagogista toimintaa.

11 POHDINTA

Opinnäytetyössä tutkin, miten lasten osallisuus toteutuu päiväkodissa lastentarhanopettajien näkemysten mukaan pedagogisessa suunnittelussa, toiminnassa, dokumentoinnissa ja arvioinnissa sekä mitä tulisi kehittää ja miten, jotta lasten osallisuus toteutuisi päiväkodissa mahdollisimman hyvin kahden vuoden päästä. Hankin aineiston avoimella kyselylomakkeella, joka tuotti laajan ja monipuolisen aineiston, mikä vastasi hyvin tutkimuskysymyksiin. Tavoitteena oli tuoda esiin myös lasten osallisuutta tukevia työtapoja ja käytäntöjä ja näin motivoida ja kannustaa varhaiskasvatushenkilöstöä mahdollistamaan lasten osallisuus jokaisessa päivän hetkessä. Olen mielestäni onnistunut tuomaan esiin lasten osallisuutta tukevia työtapoja opinnäytetyöraportissa ja opinnäytetyöprosessin aikana käymissäni keskusteluissa.

Olen varmistanut tutkimuksen luotettavuuden ja eettisyyden noudattamalla koko opinnäytetyöprosessin ajan hyviä tieteellisiä käytäntöjä. Hyviin tieteellisiin käytäntöihin kuuluu tutkimusluvan ja suostumuksen saaminen tutkittavilta, tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuus, luottamuksellisuus ja anonymiteetti (Saaranen, Kauppinen & Puusniekka 2006b). Tämän lisäksi olen ollut rehellinen, huolellinen ja tarkka tutkimuksen kaikissa vaiheissa.

Tutkimuksessa selvisi, että tutkimuskohteena olevassa päiväkodissa lasten osallisuus toteutuu erittäin hyvin. Olen rajannut tutkimuksen koskemaan ainoastaan lasten osallisuutta, mutta yhtä tärkeää osallisuuden toteutumisessa on myös vanhempien ja henkilöstön osallisuus. Päiväkodissa osallisuus nähdään lasten ja aikuisten yhteisenä osallisuutena, mikä ei toteudu, jos lapset, huoltajat ja henkilöstö eivät saa mahdollisuutta tuntea osallisuutta päiväkodin arjessa. Jotta saataisiin kokonaiskuva yhteisen osallisuuden toteutumisesta tutkimuskohteena olevassa päiväkodissa, tulisi tutkia myös henkilöstön ja vanhempien osallisuuden toteutumista päiväkodissa.

Tulosten mukaan tutkimuskohteena olevassa päiväkodissa lasten osallisuus toteutuu monipuolisesti pedagogisessa suunnittelussa, toiminnassa, dokumentoinnissa ja arvioinnissa. Lasten osallisuuden toteutuminen vaatii jokaisen pysähtymistä työn tärkeimmän asian, lapsen, äärelle. Se, että lapset kohdataan, heitä kuunnellaan, heistä välitetään, asetutaan yhteiseen vuorovaikutukseen, tuetaan lasten toimijuutta, tartutaan lasten ideoihin ja mielenkiinnonkohteisiin sekä mahdollistetaan lasten vaikuttamismahdollisuudet ovat lasten osallisuuden toteutumisen tärkeimmät lähtökohdat. Näiden lähtökohtien avulla voidaan mahdollistaa kaikkien lasten osallisuuden toteutuminen ja lasten oma tunne osallisuudesta. Tällöin lasten osallisuus ei perustu ainoastaan lasten omaan aktiivisuuteen ja taitoon kysyä tai ehdottaa toimintaa. Toiminnan ehdottaminen ja kysyminen voi olla helppoa rohkeille lapsille, mutta tällainen toiminta ei tue samalla tavalla

hiljaisten ja arkojen lasten osallisuutta. Lasten ottaminen mukaan toiminnan suunnitteluun, dokumentointiin ja arviointiin tukee kaikkien lasten osallisuutta, myös hiljaiset ja arat lapset saavat näin aidon mahdollisuuden vaikuttaa. Arempien ja hiljaisten lasten osallisuutta tukee myös pienryhmätoiminta, mikä on vakiintunut päiväkotien työskentelytavaksi.

Lastentarhanopettajat näkivät lasten osallisuuden toteutumisessa myös paljon kehitettävää. Keskeisimmäksi kehittämisen kohteeksi nousi lasten osallisuus pedagogisessa dokumentoinnissa. Opinnäytetyöprosessin aikana pohdin paljon, kuinka lasten osallisuus voisi toteutua mahdollisimman hyvin pedagogisessa dokumentoinnissa. Pedagogisen dokumentoinnin toteutuminen arjessa vaatii toimintakulttuurin, jossa koko henkilöstö on sitoutunut siihen ja tiedostaa sen merkityksen. Pedagoginen dokumentointi onnistuu arjessa, mikä on kiireetöntä ja jossa havainnoidaan jatkuvasti lapsia. Lasten kanssa voidaan yhdessä dokumentoida heidän ajatuksiaan, toimintaa ja kokonaisia projekteja videoimalla, pitämällä ryhmän yhteistä blogia, ideatauluilla johon kirjataan lasten ajatuksia, piirtämällä, saduttamalla, draaman keinoin esimerkiksi nukketeatterilla, valokuvaamalla, tekstittämällä valokuvia ja kirjaamalla ylös lasten ajatuksia ja keskusteluita. Tärkeää pedagogisessa dokumentoinnissa on se, että dokumentointi ei jää pelkästään siihen mitä ja miten jotain asiaa on tehty. Työyhteisössä on tärkeää keskustella ja suunnitella työtapoja, joilla mahdollistetaan dokumentoinnin tekeminen yhdessä lasten kanssa ja sen hyödyntäminen pedagogisessa suunnittelussa, toiminnassa ja arvioinnissa.

Henkilökunnan vaihtuvuus, eri ikäpolvet ja koulutuksen uudistukset voivat aiheuttaa haasteita lasten osallisuuden toteutumiselle päiväkodissa. Tämän vuoksi on erittäin tärkeää ylläpitää säännöllistä työyhteisön keskeistä pedagogista keskustelua ja toimintatapojen kehittämistä, jotta lasten osallisuus mahdollistuu päiväkodissa. Parrilan ja Fonsenin (2016, 68–73) mukaan toimintakulttuurin syvärakenne, joka koostuu ihmisten arvoista, uskomuksista, mielikuvista sekä totutuista työtavoista vaikuttaa vahvasti ihmisten tapaan käyttäytyä, mutta sitä on työyhteisöissä vaikeaa ja hidasta muuttaa.

Lasten osallisuuden toteutuminen päiväkodissa vaatii henkilöstöltä jatkuvaa ammatillista kehittymistä. Ammatillinen kehittyminen vaatii reflektiivistä ajattelua ja sen pohjalta omien ajattelutapojen ja toimintamallien kriittistä pohtimista ja niiden jatkuvaa kehittämistä. Lasten osallisuuden mahdollistaminen päiväkodissa on jatkuva prosessi, koska henkilöstö, lapset ja ajattelutavat osallisuudesta varhaiskasvatuksessa muuttuvat ja kehittyvät jatkuvasti. Mainitsemani aiemmat aihealueeseen liittyvät tutkimukset osoittavat, että vaikka varhaiskasvatushenkilöstö tietää erittäin hyvin mitkä asiat mahdollistavat lasten osallisuuden toteutumisen päiväkodissa, haaste on se, kuinka tämä tieto saadaan siirrettyä käytäntöön. Tekeväni tutkimus osoittaa, että se ei ole mahdotonta, mutta se vaatii jatkuvaa

koko työyhteisön ja jokaisen työntekijän toiminta-ajatusten ja toimintatapojen kriittistä tarkastelua, kyseenalaistamista, arviointia sekä työyhteisön pedagogista ja reflektointia keskustelua.

Tutkimuksessa painottui monessa kohdissa, että lasten osallisuuden toteutumisessa on tärkeää lasten kohtaaminen ja kuuleminen. Jatkotutkimusaiheena voisi tutkia, miten varhaiskasvatushenkilöstö kohtaa ja kuuntelee lapsia päiväkodissa. Minkälaiset toimintatavat tukevat lasten kohtaamista ja kuuntelua ja miten niiden toteutuminen varmistetaan päiväkodissa. Jatkotutkimusaiheena olisi mielenkiintoista myös tutkia, kuinka lapset itse kokevat osallisuuden toteutumisen päiväkodissa. Näin saataisiin esiin lasten oma kokemus ja tunne omasta osallisuudestaan päiväkodin arkeen. Nivalan ja Ryytäsen (2013, 29–30) mukaan osallisuuden tärkeä määrittäjä on lapsen oma tunne, se kuinka hän itse kokee oman osallisuutensa.

LÄHTEET

- Alasuutari, P. (2011). *Laadullinen tutkimus 2.0*. Tampere: Vastapaino.
- Buldu, M. (2010). Making learning visible in kindergarten classrooms: Pedagogical documentation as a formative assessment technique. Department of Curriculum and Instruction, Faculty of Education, United Arab Emirates University. Haettu 29.5.2017 osoitteesta <https://visibleteachingandlearning.wikispaces.com/file/view/Making+learning+Visible+in+kindergarten.pdf>
- Eskola, J. & Suoranta, J. (2000). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Fonsen, E. (2016). Case Lempäälä-Lapsiryhmävasun ja osallisuuden kehittämisprosessi. Teoksessa S. Parrila & E. Fonsen (toim.) *Varhaiskasvatuksen pedagoginen johtajuus*. Juva: Bookwell Oy, 187–198.
- Fonsen, E. & Parrila, S. (2016). Johtajuuden käsitteet ja lähtökohdat. Teoksessa S. Parrila & E. Fonsen (toim.) *Varhaiskasvatuksen pedagoginen johtajuus*. Juva: Bookwell Oy, 23–54.
- Haapamäki, J., Kaipio, K., Keskinen, S., Uusitalo, I. & Kuoksa, M. (2000). *Yhteisö kasvattaa. Päivähoito oppimis- ja kasvatusyhteisönä*. Tampere: Tammer-Paino Oy.
- Heikka, J., Hujala, E., Turja, L. (2009). *Arvioinnista opiksi. Havainnointi, arviointi ja suunnittelu varhaispedagogiikassa*. Vantaa: Printel Oy.
- Heinonen, H. & Kuikka, M. (2013). Lapsen oikeuksien toteutuminen nyky-yhteiskunnassa. Teoksessa P. Marjanen, M. Marttila & M. Varsa (toim.) *Pienten piirissä. Yhteisöllisyyden merkitys lasten hyvinvoinnille*. Jyväskylä: PS kustannus, 197–227.
- Helenius, A. & Korhonen, R. (2008). *Pedagogiikan palikat. Johdatus varhaiskasvatukseen ja kehitykseen*. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit Oy.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. (2009). *Tutki ja kirjoita*. Hämeenlinna: Kariston kirjapaino Oy.
- Hujala, E. & Turja, L. (2011). *Varhaiskasvatuksen käsikirja*. Juva: PS-kustannus Bookwell oy.
- Hämäläinen, J. & Kurki, L. (1997). *Sosiaalipedagogiikka*. Porvoo: WSOY.
- Järvinen, K. & Mikkola, P. (2015). *Oletko sä meidän kaa? Näkökulmia osallisuuden ja yhteisöllisyyden varhaiskasvatuksessa*. Pedatieto Oy.

Kahraman, A. (2015) Promoting children's participation in kindergarten: Perspectives of teachers in the Norwegian context. Thesis submitted in partial fulfilment of the requirements for the Erasmus Mundus joint degree "International Master of Early Childhood Education and Care. Oslo and Akershus University College of Applied Sciences. Haettu 28.5.2017 osoitteesta file:///C:/Users/Riku/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/AsliKahraman.pdf

Kananen, J. (2014). *Laadullinen tutkimus opinnäytetyönä. Miten kirjoitan kvalitatiivisen opinnäytetyön vaihe vaiheelta*. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 176. Suomen yliopistopaino Oy.

Kasvun ja opin vahvan sillan rakennusaineet (n.d.). Esite. Kunnan kehittämissuunnitelma.

Kataja, E. (2014). Yhteinen osallisuus varhaiskasvatuksen pedagogiikassa. Teoksessa J. Heikka, E. Fonsen, J. Elo & J. Leinonen (toim.) *Osallisuuden pedagogiikka varhaiskasvatuksessa*. Tampere: Kopio-Niini Oy, 56–79.

Keskinen, R. & Lounassalo, J. (2011). Pedagoginen dokumentointi. Leppostava osallisuuden mahdollistaja. Teoksessa A.-R. Mäkitalo, S. Nevanen, M. Ojala, S. Tast, T. Venninen & B. Vilpas (toim.) *Löytöretkellä osallisuuteen. Kehittämistä ja tutkimista päiväkodin arjessa II*. Soccan ja Heikki Waris-instituutin julkaisusarja nro 25, 199–216.

Kettukangas, T. & Härkönen, U. (2014). Lasten osallisuus perustoiminnoissa. Teoksessa J. Heikka, J. Elo, E. Fonsen & J. Leinonen (toim.) *Osallisuuden pedagogiikka varhaiskasvatuksessa*. Tampere: Kopio-Niini Oy, 96–114.

Koivula, S. (2011). Tutkimusmatka osallisuuteen. Päiväkodin työntekijöiden näkemyksiä lapsen osallisuuden toteutumisesta sekä VKK-metro – hankkeen merkityksestä päiväkodin työntekijöille. YAMK opinnäytetyö. Metropolia Ammattikorkeakoulu. Haettu 20.1.2017 osoitteesta http://www.socca.fi/files/1654/Paivakodin_tyontekijoiden_nakemyksia_lapsen_osallisuuden_toteutumisesta.pdf

Kronvist, E.-L. & Pulkkinen, M.-L. (2007). *Kehityopsykologia. Matkalla muutokseen*. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit Oy.

Kumpulainen, K., Krokfors, L., Lipponen, L., Tissari, V., Hilppö J. & Rajala A. (2010). *Oppimisen sillat Kohti osallistavia oppimisympäristöjä*. Helsinki: Yliopistopaino.

Kupila, P. (2004). Arviointi yhteisöllisenä toimintana. Teoksessa P. Kupila (toim.) *Arvioidaan yhdessä. Näkökulmia arviointiin varhaiskasvatuksessa*. Tampere: Tammer-Paino Oy.

Lapsen osallisuus (2014). Perhepäivähoidon valtakunnallinen seminaari. Haettu 15.1.2017 osoitteesta http://www.verve.fi/media/verve/uutiset/perhepaivahoidon_seminaari_2014/piia-roos.pdf

Lehtinen, A.-R. (2000). *Lasten kesken. Lapset toimijoina päiväkodissa*. Jyväskylä: Paino Kopiojyvä.

Lehtinen, A.-R. (2009). Lapset toimijoina päiväkodin vertaissuhteissa. Teoksessa L. Alanen & K. Karila (toim.) *Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta*. Tampere: Vastapaino, 138–155.

Leininen, J., Venninen, T. & Ojala, M. (2011). Osallisuuden kulttuurin kehittäminen päivähoitohenkilöstön näkemyksiä lasten osallisuuden tukemisesta. Teoksessa A.-R. Mäkitalo, S. Nevanen, M. Ojala, S. Tast, T. Venninen & B. Vilpas (toim.) *Löytöretkellä osallisuuteen. Kehittämistä ja tutkimista päiväkodin arjessa II*. Soccan ja Heikki Waris-instituutin julkaisusarja nro 25, 83–98.

Leinonen, J. (2010). Shierin osallisuuden tasomalli. Haettu 23.2.2017 <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/23778/lap-senos.pdf?sequence=1>

Leinonen, J. (2014). Pedagogisia näkökulmia lasten osallisuuden tukemiseen varhaiskasvatuksessa. Teoksessa J. Heikka, J. Elo, E. Fonsen & J. Leinonen (toim.) *Osallisuuden pedagogiikka varhaiskasvatuksessa*. Tampere: Kopio-Niini Oy, 16–40.

Lipponen, L., Kumpulainen, K. & Hilppö, J. (2013). Haluan, voin ja osaan: lasten toimijuuden rakentuminen päiväkodin arjessa. Teoksessa K. Karila & L. Lipponen (toim.) *Varhaiskasvatuksen pedagogiikka*. Tampere: Vastapaino, 159–175.

Nivala, E. & Ryyänen, S. (2013). Kohti sosiaalipedagogista osallisuuden ideaalia. Haettu 13.1.2017 osoitteesta <http://www2.uef.fi/documents/1381035/2330652/NivalaRyyan%C3%A4nen2013.pdf>

Opetushallitus (2016). Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. Haettu 15.1.2017 osoitteesta http://www.oph.fi/download/179349_varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_2016.pdf

Pekki, A. & Tamminen, T. (2002). Lapsen ehdoilla. Haettu 22.1.2017 osoitteesta <http://docplayer.fi/6541769-Anu-pekki-tuula-tamminen-lapsen-ehdoilla-kunnallisalan-kehittamissaatio.html>

Pupita-Mattila, K. (2011). *Lapsen vahvistava kohtaaminen*. Juva: Bookwell OY.

Raina, L. & Haapaniemi, R. (2007). *Yhteisöllinen pedagogia "ettei tarvitse tehdä yksin."*. Tallinna: AS Pakett kirjapaino.

Rautiainen A. (2016). Mitä on varhaiskasvatuksen pedagogiikka? Haettu 20.4.2017 osoitteesta www.oph.fi/saadokset_ja_ohjeet/opetussuunnitelmien_ja_tutkintojen_perusteet/varhaiskasvatus.fi

Roos, P. (2016). *Mitä kuuluu? Lapsen kertomukset ja osallisuus päiväkotitarjessa*. Vaasa: Waasa Graphics Oy.

Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. (2006a). Tutkijan asema. Kvali-MOTV - menetelmäopetuksen tietovaranto. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. Haettu 20.09.2017 osoitteesta http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L3_2.html

Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. (2006b). Hyvä tutkimuskäytäntö. Kvali-MOTV - menetelmäopetuksen tietovaranto. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. Haettu 20.09.2017 osoitteesta http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L3_1_2.html

Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. (2009). Menetelmäopetuksen tietovaranto KvaliMOTV. Kvalitatiivisten menetelmien verkko-oppikirja. Haettu 1.9.2017 osoitteesta http://www.fsd.uta.fi/fi/julkaisut/motv_pdf/KvaliMOTV.pdf

Shier, H. (2001). Pathways to participations openings, opportunities and obligations. A new model for enhancing children`s participation in decision-making, in line with article 12.1 of the united Nations convention on the rights of the child. *Children & Society* (15). Haettu 13.2.2017 osoitteesta http://ipkl.gu.se/digitalAssets/1429/1429848_shier2001.pdf

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2016). Osallisuus. Hyvinvointi- ja terveyserot. Haettu 20.1.2017 osoitteesta <https://www.thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/eriarvoisuus/hyvinvointi/osallisuus>

Turja, L. (2004). Lapset laadun määrittäjinä ja arvioijina. Teoksessa P. Kupila (toim.) *Arvioidaan yhdessä. Näkökulmia arviointiin varhaiskasvatuksessa*. Tampere: Tammer-Paino Oy, 9–30.

Turja, L. (2010). Lapset osallisina - kohti uutta varhaiskasvatus kulttuuria. Teoksessa L. Turja & E. Fonsen (toim.) *Suuntana laadukas varhaiskasvatus. Professori Eeva Hujalan matkassa*. Tampere: Suomen Varhaiskasvatus ry, 30–47.

Turja, L. (2011). Lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa. Teoksessa E. Hujala & L. Turja (toim.) *Varhaiskasvatuksen käsikirja*. Juva: PS-kustannus Bookwell Oy, 41–53.

Turja L. (2016). Lasten osallisuuden rakentuminen. Luentomuistiinpanot 27.8.2016.

Varhaiskasvatuslaki 2015/580. Haettu 20.1.2017 osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1973/19730036>

Venninen, T., Leinonen, J. & Ojala, M. (2010). ”Parasta on, kun yhteinen kokemus siirtyy jaetuksi iloksi” Lapsen osallisuus pääkaupunkiseudun päiväkodeissa. Haettu 18.1.2017 osoitteesta http://www.socca.fi/files/627/Yhteinen_kokeminen_jaetuksi_iloksi_lapsen_osallisuus_paakau-punkiseudun_paivakodeissa_2010.pdf

Virkki, P. (2015). Varhaiskasvatus toimijuuden ja osallisuuden edistäjänä. Väitöskirja. Dissertations in Education, Humanities, and Theology No 66. Haettu 18.1.2017 osoitteesta http://epublitions.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-1735-5/urn_isbn_978-952-61-1735-5.pdf

YK:n lapsen oikeuksien sopimus (1989). Haettu 18.1.2017 <https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/sopimus-kokonaisuudessaan/>

SAATEKIRJE

Hei!

Opiskelen Hämeen ammattikorkeakoulussa sosionomiksi ja teen opinnäytetyötä lasten osallisuudesta. Opinnäytetyössäni tutkin, miten mielestäsi lasten osallisuus toteutuu ryhmänne toiminnassa.

Toivon, että vastaat kyselylomakkeen avoimiin kysymyksiin ja tuet näin tutkimukseni toteutumista. Sinun vastauksesi on erittäin tärkeä, jotta tutkimuksen tulokset olisivat mahdollisimman kattavia ja monipuolisia. Vastaamalla kyselylomakkeen kysymyksiin, teet näkyväksi, kuinka hyvin lasten osallisuus toteutuu ja miten lasten osallisuutta toiminnassa voitaisiin kehittää, jotta se toteutuisi mahdollisimman hyvin tulevaisuudessa.

Toivon, että vastaat kyselyyn 20.04.2017 mennessä. Voit palauttaa kyselyn anonymisti ohessa olevassa kirjekuoressa kahvihuoneen ilmoitustaululla olevaan muovitaskuun, jonka päällä lukee Mari Varmiola/opinnäytetyö. Vastaukset käsitellään luottamuksellisesti. Opinnäytetyöni valmistuu syksyllä 2017, jolloin sinulla on mahdollisuus tutustua siihen.

Kiitoksia jo etukäteen vastauksestasi ja yhteistyöstä!

Mari Varmiola p. (poistettu)
mari1532@student.hamk.fi

AVOIN KYSELYLOMAKE

1. Miten lasten osallisuus toteutuu pedagogisessa suunnittelussa ryhmässä, jossa toimit lastentarhanopettajana?

2. Miten lasten osallisuus toteutuu ruokailussa ryhmässä, jossa toimit lastentarhanopettajana?

3. Miten lasten osallisuus toteutuu lepoaikana ryhmässä, jossa toimit lastentarhanopettajana?

4. Miten lasten osallisuus toteutuu ulkoilussa ryhmässä, jossa toimit lastentarhanopettajana?

5. Miten lasten osallisuus toteutuu lasten omaehtoisessa leikissä ryhmässä, jossa toimit lastentarhanopettajana?

6. Miten lasten osallisuus toteutuu ohjatussa toiminnassa ryhmässä, jossa toimit lastentarhanopettajana?

7. Miten lasten osallisuus toteutuu pedagogisessa dokumentoinnissa ryhmässä, jossa toimit lastentarhanopettajana?

8. Miten lasten osallisuus toteutuu pedagogisessa arvioinnissa ryhmässä, jossa toimit lastentarhanopettajana?

9. Mitä tulisi kehittää ja miten, jotta lasten osallisuus toteutuisi mahdollisimman hyvin kahden vuoden päästä päiväkodissa, jossa toimit tällä hetkellä lastentarhanopettajana?